

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Əliyev Samir Azər

(MAGİSTRANTIN A.S.A)

“Trikotaj dəyişiklərinin bəzi istehlak xassələrinin ekspertizası” mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

Истигамятин шифри вя ады:060644İstehlak mallarının eksperizası və
marketingi

Ихтисаслашма:Истешлак малларынын кейфийят экспертизасы

Елми рящбјари: Маэистр прогамынын рящбјари:

Prof.t.e.n.Ə.P.Нәсәнов/проф.т.е.н.Я.П.Щясянов

Kafedra müdiri

prof.Ə.P.Нәсәнов

MÜNDƏRİCAT

Giriş-----3

I. Nəzəri icmal:

1.1. Alt trikotaj dəyişəklərinin ekspertizasının keçirilməsində istifadə olunan normativ-texniki sənədlərin məzmunu və quruluşu.....9

1.2. Alt trikotaj dəyişəklərinin istehlak xassələrinin təsnifatı və ekspertizası.....12

1.3. Alt trikotaj dəyişəklərinin ekspert metodlarla qiymətləndirilməsi.....15

1.4. Alt trikotaj dəyişəklərinin klassik və müasir metodlarla ekspertizası.....19

1.5. Alt trikotaj dəyişəklərinin müasir ədəbiyyat mənbələri üzrə aparılan ekspertizaların nəzəri icmalı və tənqidi təhlili.....21

II. Eksperimental icmal:

2.1. Ekspertizanın keçirilməsi üçün tədqiqat obyektinin seçilməsi və elmi cəhətdən əsaslandırılması.....24

2.2. Alt trikotaj dəyişəkləri üzrə ekspertizanın keçirilməsində istifadə olunan metodların qısa izahı..... 27

2.3. Eksperimentin planlaşdırılmasının riyazi-statistik metodu..... 36

2.3.1. Eksperimentin planlaşdırılmasının rototabelli matrisasının tərtibi.....39

2.3.2. Eksperiment məlumatlarının realizə edilməsindən sonra istifadə edilən tənlik növü və onun həlli yolları.....40

2.3.3. Tənliyin doğruluğunu yoxlamaq üçün aparılan reqressiya təhlilləri..41

III. Alt trikotaj dəyişəklərinin ekspertizalarının nəticələrinin təhlili.

3.1 Alt trikotaj dəyişəklərinin üzrə müxtəlif ekspertizaların keçirilməsi qaydası, metodu və nəticələri.....	45
3.2 Alt trikotaj dəyişəklərinin üzrə aparılan kəmiyyət ekspertizalarının nəticələri.....	49
3.3 Alt trikotaj dəyişəklərinin üzrə aparılan keyfiyyət ekspertizalarının nəticələri.....	52
3.1. Alt trikotaj dəyişəklərində məhkəmə-hüquq orqanları və arbitraj komissiyalarının sifarişi əsasında aparılan ekspertizalar və onların nəticələri.....	56
3.2. Alt trikotaj dəyişəklərinin keyfiyyətinin itirilmə faizinin təyini üzrə aparılan ekspertizalar və nəticələrin təhlili.....	60
3.3.İstifadə olunan normativ-texniki sənədlərin siyahısı və təhlili.....	65
3.4.Alt trikotaj dəyişəkləri üzrə aparılan sertifikatlaşdırma və onun nəticələrinin təhlili.....	67
Nəticə və təkliflər.....	70
Ədəbiyyat	73

Referat

Mövzunun müasirliyi və aktuallığı.

Müstəqil inkişaf yoluna qədəm qoymuş respublikamız bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində yaşayır. Respublikamızın xarici ölkələrlə iqtisadi əlaqələrinin genişlənməsi nəticəsində idxal olunan malların həcmi də artır. Bununla yanaşı, xarici ölkələrlə hələ də saxtalaşdırılmış, həyat üçün ekoloji təhlükəli olan, standartın tələblərinə cavab verməyən malların gətirilməsi davam etməkdədir. Bundan başqa həmçinin, respublika daxilində yeni yaranmış müştərək müəssisələrdən, habelə özəl müəssisələrdən istehlak malları daxil olur. Bu baxımdan istehlak mallarının keyfiyyət problemləri ilə daha yaxından məşğul olan bacarıqlı və səriştəli mütəxəssislərə ekspertlərə böyük ehtiyac duymaqdadır. Çünki malların keyfiyyət ekspertizasının keçirilməsi straseji əhəmiyyətə malik olan bir fəaliyyət dairəsidir. [1]

Respublikada gedən iqtisadi islahatlar bütün xalq istehlakı malları kimi alt trikotaj dəyişəklərinin da istehsalının kəskin azalmasına səbəb olmuşdur. Dövlətimizin dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya etməsi, xarici iqtisadi əlaqələrin genişlənməsi və dövlətlərarası bağlanmış ticarət iqtisadi sazişlərin yerinə-yetirilməsi ixrac və idxal olunan malların keyfiyyətinə nəzarətin artırılmasını tələb edir. Respublikada əhalinin tələbini təmin edəcək həcmdə alt trikotaj dəyişəklərinin istehsal edilmədiyindən bu mallar respublikanın daxili bazarına xarici ölkələrdən daxil olur. Bu malların keyfiyyətinə nəzarət etmək üçün yüksək ixtisaslı əmtəəşünas və ekspert kadrlar respublikaya olduqca lazımdır. Bu malların keyfiyyəti Dövlət Standartlaşdırma, metrologiya və patent üzrə dövlət agentliyi tərəfindən yoxlanmalıdır. Lakin bu agentlik hələ də tam fəaliyyət göstərmədiyindən

respublikanın daxili bazarında keyfiyyətsiz alt trikotaj dəyişəklərinin, o cümlədən, cemper,sviter, j aket, jilet, poluverlərə rast gəlmək olur ki, onlar bir həftə geyildikdən sonra onlarda pillinq əmələ gəlir, formasını itirir.

Lakin son dövrlərdə iqtisadiyyatda edilən sabitləşmə, inflyasiyanın dayanması, atəşkəsin elan olunması, beynəlxalq miqyasda aparılan uğurlu xarici siyasətimiz, əsrin müqaviləsi sayılan neft kontraktları gələcəyə böyük ümidlə baxmağa imkan verir.

Belə bir vəziyyətdə "trikotaj ilmələrinin alt trikotaj dəyişəklərinin keyfiyyətinə təsirinin ekspertizası" mövzusunda magistr dissertasiyası yazmaq heç söz yox ki, müasir və aktual sayıla bilər.

Mövzunun məqsəd və vəzifələri.

Xalqın çox işlənən mallara olan tələbini ödəmək üçün qarşıya bir çox problemlər qoyulmuşdur. Qarşıya qoyulan əsas məsələlərdən biri də odur ki, müəyyən vaxt ərzində xalqın iqtisadi və maddi inkişafının əsas istiqamətlərində yüngül sənaye sahəsinin kütləvi istehsalını sürətləndirmək lazımdır. Bunların hamısını elmi nöqteyi nəzərdən həll etmək vacib məsələlərdən biridir. Ona görə də elmi texniki tərəqqinin inkişafından istifadə edərək xalqın xeyrinə olan tələbatını bütövlükdə ödəmək bir nömrəli suallardan biridir.

Magistr dissertasiyasının əsas məqsədi müxtəlif ölkələrdən daxil olan və yaxud yerli mal göndərən təşkilatlardan daxil olan müxtəlif alt trikotajlardan olan dəyişəklərin keyfiyyətinə ilmə sapların təsirini öyrənməkdən ibarətdir. Məqsəd və vəzifəmiz respublika daxilində istehsal olunan alt trikotajdan olan dəyişəklərin keyfiyyətini dünya standartı tələblərinə uyğunlaşdırmaqdan ibarətdir. Keyfiyyətli məhsul istehsal etmək cəmiyyət üçün çox məhsul istehsal etmək deməkdir.

Bunun üçün birinci növbədə yüksək ixtisaslı kadrlar, müasir texnika ilə təchiz olunmuş fabriklər, eləcə də istehsalın qanunu sayılan dünya standartları lazımdır.

Əhalinin alt trikotaj dəyişəklərə olan tələbatının hərtərəfli ödənilməsi işində alt trikotaj dəyişək istehsalı sahəsində çalışan əmtəəşünasların, ekspertlərin qarşısında mühüm vəzifələr durur. Onlar istehlakçıların alt trikotaj dəyişəklərdən olan tələbatını elmi əsaslarla dərindən öyrənməli, onların keyfiyyətini dəqiq təyin etməyi bacarmalıdır.

Məmulatın ekspertizasını aparan zaman əsas məqsədimiz malların keyfiyyətinin hər tərəfli tədqiq olunmasından ibarət olmaqla sosial faydalılığının, yararlığının istifadəsinin rahatlığının, estetik baxımdan müasirliyinin aşkar olunmasından ibarətdir. Keyfiyyətin idarə edilməsi sisteminin elementi sayılan ekspertiza mənəvi köhnəlmiş, rəqabətə malik olmayan, keyfiyyətsiz malların istehlaka daxil olmasının qarşısını almalıdır.

Mövzu üzrə tədqiqat obyektı.

Bu mövzuda yazdığım elmi tədqiqat işində tədqiqat obyektı kimi alt trikotajdan olan dəyişəklərin universal xarakterli, yəni payız, qış, yaz, yay mövsümü üçün nəzərdə tutulmuş kişi alt trikotaj dəyişəkləri təşkil edir. Bura əsasən cemperlər, sviterlər, köynəklər, puloverlər, jaketlər, kostyumlar, paltolar və s.

Bu zaman əsasən trikotaj məmulatlarının hazırlanması üçün təbii və kimyəvi liflərin, müxtəlif üsullar ilə əyirilmiş iplik və sapların alt trikotaj dəyişəklərinin keyfiyyətinə təsiri geniş şəkildə tədqiq olunmuşdur. Belə ki, trikotaj istehsalı zamanı xam, ağardılmış və boyanmış sapların

istifadə olunur ki, onların da hərəsi özünə məxsus keyfiyyətdə özünü göstərir.

Mövzu üzrə tədqiqat metodu.

Alt trikotaj dəyişəklərinin tədqiqi zamanı görünən nöqsanların aşkar edilməsi və müəyyən edilmiş nümunə-etalona uyğunluğunu yəqin etmək məqsədilə baxış və əsas parametrlərin (uzunluq, en, kütlə və s.) ölçülməsi; işdə və geyinmədə yoxlama; sınaq aparılmışdır.

Alt trikotaj dəyişəklərin istehlak göstəricilərini təyin edən zaman yerli və xarici ədəbiyyat mənbələrindən, bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində respublikanın daxili bazarında trikotaj mallarının müasir vəziyyətinə aid materiallardan, statistik rəqəmlərdən və s istifadə olunmuşdur. Alt trikotaj mallarının təhlilinin aparılması zamanı elmin nailiyyətlərindən və təcrübənin tələblərindən istifadə olunmuşdur. Keyfiyyət göstəricilərini təyin edən zaman əmtəəşünaslıq təcrübələri və təhlilləri aparılmışdır. Alt trikotajın xassə göstəricilərini təyin edən zaman aşağıdakı tədqiqat metodlarının istifadə olunmuşdur: Orqanoleptiki, ekspert, sosioloji, alət, keyfiyyət, kəmiyyət və s. –dən istifadə olunmuşdur.

Əhalinin alt trikotaj dəyişəklərinə olan tələbinin tam və dolğun ödənilməsi üçün elmi cəhətdən əsaslandırılmış səmərəli istehlak normaları işlənib hazırlanmışdır. Səmərəli istehlak normaları istehlakçıların cins –yaş tərkibi üçün hesablanmışdır.

Mövzu üzrə tədqiqatın nəticələri.

Magistr dissertasiyasında göstərilən metodlar vasitəsilə məmulatın kəmiyyət, keyfiyyət göstəriciləri tədqiq edilmişdir, bir sıra laboratoriya sınaqları aparılmış, tədqiqatın nəticələri riyazi-statistik üsullarla işlənmiş, alınan göstəricilərin düzgünlüyü reqressiya təhlilləri vasitəsilə yoxlanılmışdır.

Mövzu üzrə elmi yenilik.

Dissertasiya işində ilk dəfə olaraq ayrı-ayrı trikotaj ilmələrinin, o cümlədən açıq, qapalı, normal, sıxılmış, dartılmış ilmələrin ayrı-ayrı eninə və uzununa hörülən trikotaj polotnolarında trikotaj mallarının istehlak xassələrinə təsiri öyrənilmiş və amillərin ayrı-ayrı istehlak xassələrinin samballıq əmsalı riyazi yolla təyin edilmişdir.

Aprobasiya.

Magistr dissertasiyasının mövzusu ilə yanaşı 4 elmi məqalə işlənib yazılmış, kafedraya təqdim edilmiş, müsbət qərar verildikdən sonra çapa verilmişdir. Bundan başqa. "MƏŞƏL" jurnalının davamı olan "Bizim era" qəzetində geniş şəkildə məqalə də verilmişdir.

Mövzunun strukturu.

Trikotaj ilmələrinin alt trikotaj mallarının keyfiyyətinə təsirinin ekspertizası mövzusunda yazdığım magistr dissertasiyası nəzəri hissədən, eksperimental hissədən və nəticələrin təhlili həssələrindən təşkil olunmuşdur. Nəzəri hissədə bir sıra normativ texniki sənədlərə nəzər yetirilmiş, məmulların istehlak xassələri təhlil olunmuş, və keyfiyyəti qiymətləndirmək üçün bir sıra metodlar göstərilmişdir. Eksperimental hissədə tədqiqat obyektini elmi cəhətdən əsaslandırılmış, keyfiyyət göstəriciləri laboratoriya metodları ilə təhlil olunmuşdur. Bundan başqa eksperimentin planlaşdırılmasının riyazi-statistik metodu verilmiş, nəticələrin rototabelli matrisası tərtib edilmiş və nəticələrin doğruluğu reqressiya təhlilləri vasitəsilə yoxlanılmışdır.

Ekspertizaların nəticələrinin təhlili hissəsində isə kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri təhlil edilmiş, keyfiyyətin itirilmə faizi cədvəl şəklində verilmiş və bir sıra ekspertizaların nəticələri təhlil edilmişdir.

Nəticə olaraq onu qeyd edə bilərəm ki, alt trikotaj dəyişəkləri həm respublikada, həm də xaricdə istehsal edilən ən yaxşı trikotaj nümunələri səviyyəyə tam cavab verməli, ən yüksək standart norma göstəricilərinə uyğun gəlməli və tədavül zamanı istehlakçıların müasir estetik zövqünə cavab verməlidir. Əgər belə alt trikotajın istehsalında keyfiyyətə tam nail olunursa həmin məhsula müəyyən olunmuş qaydada yüksək keyfiyyət kateqoriyası təqdim edilir.

П Ш К Ш Ж

Штыфтдфк цд шдц рбкыц еучтшлфыэтф туюц-туюц ыштшддшлдцк игтвфт цммцд ыфрши щдыфдфк вф щтг, рцйшйш ыцтфвф нфдтэя ЧМЭ цыкшт фчэкдфкэтвф ецльшддцжвшкышждцк.

Штвш рфьэнф нфчэт ефтэж щдфт еучтшлф ыбья нгтфтсф «еусрту» ыцтцелфкдэй фтдфнэжэтэ мукшк. Нцтш рбкыц еучтшлфыэтф ыфрши щдьфй ыцтфыэтэ шафвц увшк. Щтф пбкц вц рбкыц еучтшлфыэ шдц пуншышт рфяэкдфтьфыэтф ыцтфну штсцыцтцеш лшыш ифчэдэк.

Бьфышк штыфт ешзштшт нутш укфвфт цммцд 40-12-сш ыштшддшлдцк фкфыэтвф (ышт зфдуцдше вбмкътвц) ащкьфдфжвэхэ ишыц ыцдгьвгк. Пьффт увшдшк лш, штыфт ещчгьф ыгдгтг удц иг вбмкътвц ыцтшыыцшжвшк. Ышышквц фкчуцдцош йфяэтеэдфе мфчеэ цдвц увшдьшж рбкыц гжфй фнфйфйфизыэ нутш укфвфт ью ышт шд цммцдц фшв щдвгхг ыцннцт увшдьшжвшк лш, иг рцдцдшл рбкыц ефкшчш рфййэтвф шдл ыцдгьфевэк. Укфьэяэт цммцддцкштвц рбкыц ыгдг шдц тфчэждфк цдвц увшдцт цкцидцквц ньлыцл ыцмшннцвц ыцтшыыцтшдьшж мц МЭЭ цыквц рбкыц еучтшлфыэтф ефь ншнцдцтышжвшкдцк. Игтвфт ыцткф рбкыц еучтшлфыэ Жцкйш Фмкшзфнф луюышжвшк.

Ышышк чкшыешфтдфкэтэт мц ышыышцтукдцкшт Шызфтшнфнф Акфтыф, Штпшдецкц, Шефднфнф мц ы. бдлцдцкц ыцнфрце яфьфтэ пунвшлдцкш рбкыц ыцгдфедфкэ щдыгжвгк лш, иг вф рцышт бдлцдцкшт чфдйфкэтэт тцяцкштш сцди уеышжвшк. Цд шдц рбкыц ЧЭЭЭ цыквц Акфтыфвф ющч пцдшкдш ыфрцнц юумкшдьшжвшк. Шефдшнфвф шдл рбкыцюшдшл ишкдшнштшт нфкфвэдьфыэ МЭЭЭ цыкц ецыфвья увшдшк.

ЧМЭ цыкшт фчэкдфкэтвф Фмкшзф бдлцдцкштвц (Штпшдецкцвц, Акфтыфвф) фвфьдфк рбкыц пусцдцкш ецжлшд увшкдцк.

ЧМЭ цыкц йцвцк сцкфидфк ишюшдышж зфкюфдфквфт ешлшдшквш. Штпшдшы Мшднфь Кшвук рбкыц ыгдг шдц шдл сцкфи рфякэдфьэжвэк. Цд шдц рбкыцтшт ецльшддцжвшкшдыцыш ЧМЭ- цыкшт фчэкдфкэтвф рцйшйш жфр цыцкштш рбкыц чфдюфдфкэтф пцешкши юэчфкьэжвэк.

1959-сг шдвц штпшдшы Мшднфь Дш шдл рбкыц вцяпфрэтэ нфкфьэж мц екшлщцефо ыцтфнуыш ефкшчштвц нутш ишк вбмк ьфжэтвф рбкыц вбмкь ифждфтьэжвэк. Нукш пцдышжлцт йунв уецл дфяэвэк лш, ьфжэтдф рбкыц ыгдгтгт ьунвфтф пцдыцыш цд шдц рбкыцтш вфрф вф ецльшддцжвшкышжвшк мц ЧЧ цыкшт ыцтгтвф вфрф ибнъл ыъкцедц штлшжфа уешжвшк.

Ецвйшйфедфк пbyeцкшк лш, цд шдц рбкыц ыгдгтгт лблдцкштш зфкюфвф (Фяцкифнсфत्वф, Вфхэыефत्वф) вфрф гяфй цыкдцквц фчефкьфй дфяэвэк.

Цд шдц рбкыцтшт Йфайфявф Фмкшзфвфт нцч Шкфт мц Еьклшнцвцт луоьцыштц вфрф ющч цыфыдфк мфк.

Екшлщцефо ыцтфнуыш луоьшж ЫЫКШ-вц 1930-сг шддцквцт штлшжфа уецнц ифждфьэжвэк. Фнкэ-фнкэ фкеуддцкшт ишкдцжвшкшдыцыш нцдг шдц Фяцкифнсфत्वф цммцдсц афикшл, ыцткф сцкфи-екшлщцефо лцьиштфеэтэт нфкфвэдьфыэтвф рцьшт шддцкшт, нцтш 1928-1929-сг шддцкц ецыфвья увшк.

Нгчфкэвф куызгидшлфьэявф Т.Тцкшьфтцм фвэтф Сцкфи екшлщцефо лцьиштфеэ, Ифлэ екшлщцефо афикшлш мц ЫГьйфнэ екшлщцефо афикшлш (1925-сш шд) ьбмсгввгк. Иг шкш нътпъд ыцтфнуыш ЫЫКШ-тшт вбмкътвц рцк шд 30 ьшднцт съе сцкфи, 15 ьшднцт цвцв фде зфдефкэ, 8 ьшднцт цвцв alt екшлщцефо dəyisəkləri шыеурыфд увшквш. Жьврцышыя лш, рфд-рфяэквф афикшлдцкшьшыя дфяэыш йфнвфвф шждцьцл шьлфтэтвф вуншд.

Чфдйэт едцифеэ чфкшсвцт пдцт alt екшлщето дәуиәкләринин руыфиэтф бвцтшдшк. Иг вф alt екшлщето дәуиәкләринин шыеурыфд чфыыдцкштшт цт нълыцл шдъфыэ шдц чфкфлеукшыяц шдгтгк. Юътлш црфдш едцифеэтф нълыцл ыцмшннцвц сфмфи мукц ишдцт екшлщето зфдефк шыеурыфдэ ыцтфнуыштшт штлшжфаэत्वф мц еучтшлфвф ибнъл зукузулешмдцкц ьфдшлвшк.

Чфдй шыеурдфлэ ьфддфкэ шыеурыфдэत्वф alt екшлщето дәуиәк ыцтфнуыш ьъръ нук егегк. Рфяэквф црфдштшт иудц ьфддфкф едцифеэ пуевшлсц фкеэк. Иг едцифе екшлщето ьфддфкэтэт ьыьт чфыыдцкш шдц шяфр увшдшк.

Ъфышк еучтшлфтэт ецеишйш мц ьучфтшлдцжвшкшдьцыш ецвишкдцкштшт фквэсэд рцнфэф лююшкшдьцыш тцешсцыштвц ыцт шддцквц ьтнфвф екшлщето ьфддфкэ шыеурыфдэтет црцьшннцедш вцкцсвц фкеьфыэ ецьшт увшдьшжвшк.

Штвшлш вбмквц екшлщето шыеурыфдэ зфкюф ыцтфнуыштшт цт ибнъл ыфрцдцкштвцт ишкш шдги, ецишш, лшьнцмш дшадцкшт ецеишйш шдц рфяэкдфтъэж ьъчеддша шздшл мц нф ыфздфквфт ьфжэтдф, нфчгв вф цддц рбкъдьц нцдг шдц ьцьгдфе, нф ефь рфяэк, нф вф зшдщетц ащкъфвф уьфд увшдцкцл, пддцсцлвц ишюшдши ешлшдьцл нцдг шдц ифжф юфевэкэдэк.

Екшлщето ьфддфкэ юужшв ьякц зфкюфвфт шдфт пуншьдцкц нфчэтвэк. Екшлщето ьъцыышыдцкш ешлшж ыцтфнуыш лшьш зфдеш, лщыенгь, вшт, вцншжцл, швьфт пуншьдцкш, ифж пуншьдцкш, цдсцлдцк мц ыфшкц ьцьгдфедфк шыеурыфд увшдшк.

Фьф екшлщетоффт рфяэкдфтфт пуншьдцк (ецеишй шдгтфт) чфььфдэtf мц фя цьцл ыцка увшдвшнштц пбкц гнхгт шдфт зфкюфвфт ешлшдцт пуншьдцквцт гсгя ифжф пддшк. Екшлщето пуншьдцкш, вуьцл шдфк лш, гтшмукуфдвэк, нцтш ьщвфыэтэ мц ащкъфыэтэ еуя шешкьцнцкцл рць пцяштеш, рць вц иььт ьбмыь ьюьт

цдмукшждшвшк. Alt tkшлщевовфт щдфт dəyişəklərini рцмцыдц шыеурдфлюэдфк ецкцаштвцт ыуюшдцкцл: пбяцд, пшпшнутшл, шыешыьфквф кфрфе, нфчжэ нгнгдфт, рцкцлцеш юцештдцжвшкьцнцт, цяшдыцнцт мц ыфшкц чфыыцдцкц ьфдшл щдфт пуншьвшк.

Иъеът игтдфкдф цдфйцвфк щдфкфй рфяэквф alt екшлщевф dəyişəklərinin лунашннцештшт, йгкгдгжгтгт, ьщвфыэтэт, чфььфдэтэт нфчжэдфжвэкэдьфыэ мц ецльшддцжвшкщдыцыш пьтът мфсши ьцыцдцдцкштвцтвшк.

I Fəsil: Nəzəri icmal.

1.1. Alt trikotaj dəyişəklərinin ekspertizasının keçirilməsində istifadə olunan normativ-texniki sənədlərin məzmunu və quruluşu.

Məmulatın keyfiyyətinin və çeşdinin sistemativ yaxşılaşdırılması ictimai istehsalın effektivliyinin və inkişafının əsas istiqamətlərindən biridir. Məmulatın keyfiyyətinin idarə edilməsi standartlaşdırma sisteminin köməyi ilə həyata keçirilir.

Standartlaşdırma elmi-texniki tərəqqinin sürətlənməsi, məmulatın keyfiyyətinin və texniki səviyyənin yüksəlməsi məqsədilə xalq təsərrüfatının

təkmilləşməsinə istiqamətlənmişdir.

Bununla əlaqədar olaraq ticarət şəbəkəsinə daxil olan malların müəyyən normativ-texniki sənədlərə uyğunlaşdırılması günün ən aktual məsələlərindəndir. Standartlaşdırmanın əsas məqsədlərindən biri də normativ-texniki sənədlərin əməl olunmasına və tətbiq edilməsinə nəzarətdən ibarətdir.

Normativ texniki sənədlər məmulatın hər hansı bir standart nümunəyə uyğunluğunu, yəni onun keyfiyyətliliyini təsdiq eləyən sənədlərdir. Ekspertlər ticarət şəbəkəsinə daxil olmuş mal partiyasının ekspertizasını apararkən ilk növbədə normativ texniki sənədlərlə tanış olur, düzgünlüyünü yoxlayır, sonra isə növbəti mərhələni davam etdirir.

Tapşırığı yerinə yetirmək üçün aşağıdakı sənədlər öyrənilir: sənaye məhsulunun texniki səviyyəsinin və keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi üçün RD-50-149-79; xalq istehlakına işlədilən sənaye mallarının istehlak xəssələri və keyfiyyət göstəricilərinin siyahısının seçilməsi üzrə RD-50-165-82; xalq istehlakına işlədilən sənaye mallarının istehlak xəssələri üzrə keyfiyyət göstəricilərinin qiymətləndirilməsi metodlarına aid RD-50-432-83; sənaye məhsulunun iki kateqoriyaya attestasiya olunması qaydaları; ticarətdə mal qrupunun keyfiyyətinə nəzarətin təşkili sistemi üzrə metodik göstərişlər.

Əsas normativ texniki sənədlər standartlar və texniki şərt hesab olunur. Standartların aşağıdakı kateqoriyaları vardır:

Dövlətlərarası standartlar/DÖST/, Azərbaycan respublikasının Milli standartları/AZS/, sahə standartları/SSAZ/ və müəssisə standartları/MS/. Hələki, respublikamızda bir çox standartlar DÖST-lə tənzim olunur. Bununla yanaşı normativ texniki sənədlər AZS 1.0-96---AZS 1.6-96 /AZS 1.1-96 işlənməyib/ standartı əsasında da hazırlanır və təsdiq olunur. Sahə standartları və müəssisə standartları da AZS-ə uyğun öz fəaliyyətlərini qururlar.

Alt trikotaj dəyişəklərinin da normativ texniki sənədləri DÖST-ün və AZS-in fəaliyyətinə uyğun normalaşdırılır. Alt trikotaj dəyişəklərinin bir sıra normativ texniki sənədləri ilə tanış olaq:

DÖST 26115-84. Alt trikotaj dəyişəyi.

DÖST 4103-82. Trikotaj məmulatı. Keyfiyyətə nəzarət metodları.

DÖST 10581-91. Trikotaj məmulatı. Markalanma, qablaşdırma və saxlanması.

DÖST 12566-88. Məişət təyinatlı trikotaj məmulatı. Sortlaşdırmanın məyyən edilməsi.

DÖST 16504-81. Məhsulun keyfiyyətinə nəzarət edilməsi və yoxlanması və yoxlanması. Əsas terminlər və onların təyini.

DÖST 17037-85. Trikotaj məmulatı. Terminlər və təyini.

DÖST 20521-75. Trikotaj istehsalının texnologiyası. Terminlər və təyini.

DÖST 20566-75. Trikotaj polotnosu və toxuculuq ədədi məmulatı. Nümunənin götürülmə metodu və qəbulu qaydası.

DÖST 22977-89. Trikotaj məmulatının hissələri. Terminlər və təyini.

DÖST 24103-80. Trikotaj məmulatı. Terminlər və qüsurların təyini.

DÖST 26623-85. Materiallar və trikotaj məmulatı. Xammalın miqdarı (məzmunu) üzrə göstərilməsi.

DÖST 1115-73. Alt trikotaj dəyişəyi. Sortluluğun təyini.

DÖST 8845-58. Trikotaj polotnosu. Nəmliyin, kütlənin və xətti ölçülərin təyini metodları.

DÖST 8846-58. Trikotaj polotnosu. Sıxlığın təyini metodları.

DÖST 9173-59. Trikotaj malları. Sınaq nümunəsinin götürülmə metodu və yoxlama üçün ümumi şərait.

- DÖST 8847-64. Trikotaj polotnosu. Möhkəmliyin təyini metodları.
- DÖST 9374-60. Alt trikotaj dəyişəyi. Ölçülər və texniki tələblər.
- DÖST 2762-66. Sviterlər. Növü, ölçüləri və texniki tələblər.
- DÖST 6894-60. Qadın və uşaq üçün trikotaj köynəklər. Ölçüləri və texniki tələblər.
- DÖST 1430-62. Alt trikotaj dəyişəyindən olan köynəklər. Ölçüləri və texniki tələblər.

1.2. Alt trikotaj dəyişəyinin istehlak xassələrinin təsnifatı və ekspertizası.

Alt trikotaj qrupuna daxil olan dəyişəklərin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi /istehlak xassələri / məsələsi, ekspertizadan keçirilərkən onların texniki –iqtisadi cəhətdən əlverişli olmalarının öyrənilməsi diqqət mərkəzində durmuşdur.

Məmulatın keyfiyyətini qiymətləndirərkən onun istehlak xassələrinin istehlakçının tələbatına nə dərəcədə uyğun olmasına diqqət yetirilir. Məmulatın istehlak xassələrinin yekunu onun yararlığını müəyyən edir.

Alt trikotaj dəyişəklərinin keyfiyyətinin ekspertizası zamanı məmulata onun istehlak xassələrini xarakterizə edən bir sıra tələblər verilir. Trikotaj mallarının istehlak xassələri /keyfiyyəti/ bir sıra amillərdən asılı olduğu üçün onu qiymətləndirən zaman ayrı-ayrı hallara ciddi fikir verilir. Bu tələblər trikotaj üzrə normativ texniki sənədlərdə zəruri istismar xassələrini təmin etmək üçün verilmişdir.

Alt trikotaj dəyişəklərinin təyinatına, konstruksiyasına, materialına görə çox müxtəlif olmasına və onun xassələrinin fərqlənməsinə baxmayaraq əsas istehlak xassələrini aşağıdakı şəkildə ümumiləşdirmək olar:

- Funksional xassələr;
- Erqonomik xassələr;
- Gigiyenik xassələr;
- Etibarlılıq /yararlılıq/ xassəsi;
- Estetik xassələr;
- Texnoloji xassələr;

Bu xassələrin hər birini qısa şəkildə xarakterizə edək.

Funksional xassələr –Məmulatın öz funksiyasını yerinə yetirmə qabiliyyəti ilə xarakterizə olunur. Əgər məmulat funksional xassələrə malik deyilsə, onda o təyinatına görə istifadə oluna bilməz. Məmulat funksional xassəsinin ən yaxşı göstəriciləri ilə əhalinin tələbini ödəyir.

Bu qrup xassələrin adının bir sıra şərtliyini və onun nisbiliyini qey etmək lazımdır. Bzi əmtəələrə funksional xassə kimi digər qrup xassələr ortaya çıxır. Bu trikotaj məmulatında da özünü göstərir. Əgər trikotaj alt geyimi üçün işlədilsə, onda onun funksional xassəsi estetik xassə olacaqdır. Əgər trikotaj alt dəyişəyinin hazırlanmasına işlədilsə, onda onun funksio-

nal xassəsi gigiyenik xassə olacaqdır.

Erqonomik xassələr – Məmulatın konstruksiyasının insan qamətinin xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq ondan məişətdə istifadə etdikdə lazımi rahatlıq təmin etməsini nəzərdə tutur.

Antropometrik məmulatın insan bədəninin ölçülərinin və onun ayrı-ayrı orqanlarına uyğun olması, məmulatın formasının bədənə və onun ayrı-ayrı hissələrinə uyğun olması, məmulatın insan bədəninin kütləsinin bölünməsinə uyğun olması və s. göstəriciləri daxildir.

Gigiyenik xassələr – İnsan məmulatla və ətraf mühitlə qarşılıqlı əlaqəsi zamanı təhlükəsiz və zərərsiz həyat fəaliyyəti yaratmağı nəzərdə tutur. Alt trikotaj dəyişəkləri, xüsusən cemperlər, puloverlər, jaketlər, jiletlər, svit-erlər və digərləri hava, -su, -buxar, -istilik, şüakeçirməsi kimi keçiricilik xassələri, paltarların çirklənməsi, çirkədən təmizlənməsi, əzilməsi, codluğu, sürtülmə, dartılma qabiliyyəti və bu kimi digər göstəriciləri, habelə zərərsizliyi, konseregenliyi və s. göstəriciləri onların gigiyenik xassələri kimi seçilib normalaşdırıla, təmin edilə, qiymətləndirilə bilər və ona nəzarət edilə bilər.

Etibarlılıq – Trikotaj məmulatı istismara davamlı olmalıdır. Onun saxlanılmasına uyğun müddətdə yararlı qalmalıdır və istifadədə etibarlı olmalıdır.

Hal-hazırda normativ texniki sənədlərdə bütün əmtəələr üçün xidmət müddəti, yaxud resurs təyin edilir. Bunların əvəzində xassə göstəriciləri normalaşdırılır. Bu da bütövlükdə məmulatın uzunömürlülüynü təyin edir.

Estetik xassələr – Trikotajın keyfiyyətliliyini göstərən ən mühüm istehlak xassələrindən biridir. Bu xassələr trikotajın konstruksiya formasını, xarici tərtibatını və digər xüsusiyyətlərini göstərir. O əhalinin zövqünə və də-

binə uyğunluğunu aşkarlayır. Amma qəşəng tərtibat məmulatın yüksək keyfiyyətli olmasını sübut etmir. Buna görə də sənaye məmulatlarının estetik xassələrini onların funksional, gigiyenik, ergonomik əlaqəsindən kənar qiyətləndirmək olmaz. Məmulatın formasının onun təyinatına uyğunluğu lazımi estetik xassədir.

Texnoloji xassələr isə əsasən özünü xammaterialda göstərir.

Müxtəlif dövrlərdə istehlak xassələrinin xarakteri və dərəcəsi eyni deyil, və əhalinin maddi mədəni həyat səviyyəsindən, xammal resurslarının olmasından, istehsalın texniki iqtisadi imkanlarından, mal haqqında əhalinin xəbərdar olma dərəcəsindən asılıdır.

Alt trikotajın keyfiyyət səviyyəsini qiymətləndirərkən, başqa sözlə onun istehlak xassələrini tədqiq edərkən ekspert məmulatın ona qarşı qoyulan tələblərə cavab verməsini yoxlayır və məmulatın keyfiyyətini qiymətləndirir.

1.1. Trikotaj ilmələrinin alt trikotaj dəyişiklərinin keyfiyyətinə təsirinin ekspert metodla qiymətləndirilməsi.

Malların keyfiyyət səviyyəsini qiymətləndirilməsi praktikasının öz tarixi vardır. Belə ki, malların keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi prinsipləri və metodları cəmiyyətin sosial iqtisadi şəraitinin dəyişməsi, istehsalın və istehlakın, tələbatın və sörğünün yüksəlməsi ilə müntəzəm olaraq dəyişmişdir. Məmulatın keyfiyyət göstəricilərini orqanoleptiki qiymətləndirmək üçün bir sıra metodlar vardır ki, bunlardan biri ekspert metodudur.

Ekspert metodu -- bir qrup ekspertin naməlumluq və ya risk şəraitində

qiymətləndirmə metodudur. Məmulatın ekspert qiymətləndirilməsi o hallarda nəzərdə tutulmuşdur ki, əvvəllərdə adları çəkilməmiş metodlardan istifadə olunması qeyri –mümkündür və ya iqtisadi cəhətdən sərfəsizdir. İxtisaslaşdırılmış ekspertlər tərəfindən istifadə olunan ekspert metodlar dəqiq və əlverişli qiymətləndirməyə imkan yaradır. Ekspert qiymətləndirməni aparmaq üçün 3 əsas metoddan istifadə edilir:

1. Ekspert sorğusunun aparılması;
2. Ekspert qiymətləndirmənin riyazi-statistik metodu;
3. Malların keyfiyyət göstəricilərinin ekspert qiymətləndirilməsi;

Ekspert sorğusunun 2 üsulu məlumdur: --fərdi və qrup şəklində. Fərdi sorğu zamanı texniki işçi hər bir ekspertin ayrıca, qrup şəklində sorğuda isə birlikdə bütün qrupun sorğusunu aparır.

Ekspert qiymətləndirmənin yenidən işlənməsinin riyazi-statistik metodları –ekspertlərin malların keyfiyyətinin qiymətləndirilməsinin nəticələrinin düzgünlüyünün yüksəldilməsi üçün nəzərdə tutulmuş metodlardır. Dörd yarımqrupa bölünür: əhəmiyyətinə görə sıralanma(ranqlanma), bilavasitə qiymətləndirmə, ardıcıl və cüt-cüt müqayisə etmə.

Malların keyfiyyət göstəricilərinin ekspert qiymətləndirilməsi metodu --ayrı-ayrı və kompleks göstəricilərinin müəyyənləşdirilməsi metodudur.

Ekspert metodu əsasən dövlət və idarələrin malların attestasiyası üçün malların əla növ nümunələrin yarmarkalarda, sərgilərdə baxış müsabiqələrində tətbiq olunur.

Ekspert metodu həmçinin üst trikotaj mallarına da geniş tətbiq olunur. Bu əsasən daimi və yaxud vaxtaşırı fəaliyyət göstərən xüsusi komissiyaya daxil olan müxtəlif ixtisasçılardan ibarət təşkil olunur. Bu üsul trikotaj mallarının xassə nomenklaturalarını və göstəricilərini təyin etmək, onların

keyfiyyət səviyyəsini qiymətləndirən göstəricilərini təyin etmək və həmçinin keyfiyyətin attestasiyası zamanı nəzərə alınan xassələrin çəki əmsalının müəyyən edilməsi üçün geniş tətbiq edilir. Bu halda alt trikotaj dəyişəklərinin keyfiyyətini qiymətləndirərkən ball sistemindən istifadə olunur. Burada texniki səviyyəni təyin edən ayrı-ayrı göstəricilər qiymətləndirilir ki, bu da trikotaj məmulatının keyfiyyətini xarakterizə edir. Bu aşağıdakı kimi ball ilə qiymətləndirilir.

- Xammalın növü və keyfiyyəti9
- Toxunma quruluşunun keyfiyyəti 9
- Bəzəndirmənin keyfiyyəti8
- Tikişinin keyfiyyəti6
- Müasir modağa uyğunluğu və bədii tərtibat8

32-40 ball ilə qiymətləndirilən məmulat ən yaxşı səviyyədə keyfiyyət nümunəsi kateqoriyasına daxildir. Keyfiyyət nişanı almış məmulatın ümumi ball qiyməti 37-dən aşağı olmamalıdır.

Ümumiyyətlə trikotaj mallarının keyfiyyət göstəricilərini orqanoleptiki qiymətləndirmədə aşağıdakı cədvəldə göstərilmiş ball sistemindən istifadə olunur.

Cədvəl № 1

Keyfiyyət göstəriciləri	Maksimal qiymətləndirmə, ball ilə	Yol verilən endirimlər, ball ilə	
		Yüksək kateqoriyalı üçün,	I kateqoriyalı üçün,
Alt trikotaj.....	40	2	8
Bədii rəng tərtibatı.....	10	--	1
Model, konstruksiya, siluet...	9	--	1
Məmulatda polotnonun key-			

fiyyəti.....	10	1	2
Tikişin keyfiyyəti.....	6	1	3
Markalanma, qablanma.....	3	1	1
Corab-noski məmulatı.....	40	2	8
Bədii rəng tərtibatı.....	11	--	1
Quruluş.....	11	--	1
Bəzəyi.....	9	1	2
Tikişin keyfiyyəti.....	6	1	2
Qablanma, markalanma.....	3	1	1

Alt trikotaj dəyişəklərini ekspert qiymətləndirərkən ekspert komissiyasının tərkibinə maddi marağı olan şəxslər daxil edilməməlidir. Qrup tərkibi 7 nəfərdən az olmamalıdır. Yekun qərar səsvermə yolu ilə qəbul edilir. Qərar o vaxt qəbul edilir ki, onun təsdiqinə 2/3 səsdən az verilməmiş olsun. Ekspert komissiyası 2 qrupdan ibarət olur – ekspert və işçi qrupu. Xassə göstəriciləri "əla", "yaxşı", "kafi" və "qeyri-kafi" qiymətlərlə qiymətləndirilə bilər.

Ekspertin rəyini qiymətləndirmə zamanı yekunlaşdırmaq üçün orta göstəricilərdən istifadə olunur. Bu halda ekspertizada müəyyən edilmiş qiymət üçün variasiya əmsalı təyin edilir. Ekspertin fikri ilə yüksək dərəcədə razılıq zamanı variasiya 10%-ə qədər normal hesab edilir.

Əfsuslar olsun ki, ekspert qrupunun razılığı əsasında götürülmüş alt trikotaj dəyişəyinin xassə göstəriciləri həmişə istehlakçıların fikri ilə üst-üstə düşür (bu ən çox estetik xassə göstəricilərinə aid edilir). Bu üsul alət üsulunun tətbiq edilmədiyi hallarda daha geniş işlədilir. Məsələn: malın bədii layihə səviyyəsinin qiymətləndirilməsində və s.

Malların xassə göstəricilərinin ekspert qiymətləndirilməsi ekspertin ixtisas dərəcəsindən və ekspert komissiyasının işinin təşkil olunması səviyyəsindən də asılıdır.

1.4. Trikotaj ilmələrinin alt trikotaj dəyişəklərinin keyfiyyətinə təsirinin klassik və müasir metodlarla ekspertizası.

Trikotaj ilmələrinin alt trikotaj dəyişəklərinin keyfiyyətinə təsirinin ekspertizası zamanı məmulatın orqanoleptiki və laboratoriya təhlili ilə yanaşı ölçmə alət metodundan da istifadə olunur.

Ölçmə alət metodu – texniki vəsaitlərin köməyi ilə keyfiyyət göstəricilərinin həqiqi qiymətinin təyini /ölçülməsi/ metodudur. Ölçmə alət metodu bir neçə qrupa bölünür ki, bunlardan klassik və müasir metodlar xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Klassik metodlar – XVII-XX əsrlər işlənmiş hazırlanmış və müasir

mərhələdə öz əhəmiyyətini saxlamış fiziki kimyəvi metodlardır. Klassik metodlara nümunə kimi göstərmək olar: rütubətliliyin təyini üçün sabit çəkiyə qədər qurutma metodu və s.

Xüsusilə klassik metodlar pozucu əməliyyatın üstünlüyü, son nəticənin təyinində uzunmüddətli sınaqların hazırlanmasının çox hissəsi nisbətən yüksək olmayan həssaslıq və ölçmənin dəqiqliyi hesab edilir. Lakin buna baxmayaraq indiki dövrdə klassik metodların çoxu qəbul edilmişdir, makroiqtisadi, makro göstəricilərin təyinində yüksək dəqiqliyə malikdir. Hansı ki, bunun üçün yoxlama zamanı və bəzən məmulatın az işlədilməsi, dəqiqlik və yüksək həssaslıq tələb olunmur.

Yüksək dərəcəli həssaslıqla dəqiq nəticə alınmasında, hətta məmulatın tərkibinə daxil olan ayrıca detalların yoxlanılmasında klassik metodlar vaxtın çox sərf edilməsinə görə yaxud tamamilə yararsız olmasına görə az qəbul ediləndir.

Son 30-50 ildə işlənmiş və klassik metodlar effektiv olmayan sferalarda /sahələrdə/ müasir metodlar göstərilən məqsədlər üçün daha əlverişli hesab olunur.

Əmtənin ekspertizasını tətbiq edərkən ekspert əgər sınaq laboratoriyasında işləməyर्सə, onda o bu metodlarla yoxlamayı keçirməyə borclu deyil.

Ona ancaq göstəricilərin köməyilə təyinində ekspertiza məqsədi üçün ölçmə və tətbiq etmə imkanlarında bu metodlar haqqında təsəvvür yaratmaqdır.

Bütün bunlara görə də yalnız müasir metodların qısa xarakteristikası verilir.

Müasir metodlar klassik metodlardan daha yüksək həssaslığı ilə fərqlənir.

lənir.

Bu metodlar aparılması üçün təkmilləşmiş ölçmə vasitələrindən, yüksək dəqiqlikdən, tez-tez istifadə olunması xarakterikdir.

Məmulatın qiymətləndirilməsində istifadə olunan daha geniş yayılmış müasir metodlardan xromatoqrafik, spektral, fotoelektrometrik, potensio-
metrik, refratometrik, reoloji və mikroskopik metodları göstərmək olar.

Bu metodlar üçün göstərilən qiymətlərlə yanaşı qaydaya görə yaxşı avadanlığı olan sınaq laboratoriyası və yüksək peşəkarlıq qabiliyyətli personal tələb olunur ki, bu da sınaq xərclərini artırır.

1.5. Trikotaj ilmələrinin alt trikotaj dəyişiklərinin keyfiyyətinə təsirinin müasir ədəbiyyat mənbələri üzrə aparılan ekspertizalarının nəzəri icmalı və tənqidi təhlili.

İstehlak olunan bütün malların ekspertizasının keçirilməsində aşağıdakı metodlardan istifadə olunur.

1. Obyektiv.
2. Evristik.

Obyektiv metodda ölçmə yolu ilə məmulatın xarakteristikasının təyin edilməsi və ya qoyulan tələblərə hər hansı uyğunsuzluqları, kənarlaşmanı qeydiyyatda alınır. Obyektiv metod üçün əsas olan ümumilik ölçmə nəticələrinin ifadə edilməsində və ya qəbul edilmiş vahiddə və ya faizlərlə hesablanmasıdır. Belə ki, bu nəticələr müqayisə edilə, yenidən bərpa edilə və

yoxlanıla bilər.

Obyektiv metodlar orqanoleptiki, alət və qeydetmə metodlarına ayrılır.

Evristik metodlar isə məntiqi üsulların məcmusuna və son nəticəni əldə etmək üçün nəzəri tədqiqatların metodiki qaydalarına əsaslanır.

Bu metodların arasındakı fərq ondadır ki, ölçü metodların tətbiqi zamanı texniki cihazlardan istifadə edilir, qeydəalma metodundan isə vizual hesablanma aparılır.

Evristik metodlar isə 2 yerə bölünür:

1. Ekspert metodu
2. Sosioloji metod

Bütün evristik metodlar üçün ümumilik, qiymətləndirməyə subyektiv yanaşma, hipotezlərin qurulması, ayrı-ayrı şəxslərin fikirlərinə əsaslanan ehtimallardır. Evristik metodda hər bir yarımqrup metodları bir-birini əvəz etmir, lakin tamamlayır və ya müstəqil tətbiq olunma dairəsinə malik olur.

Orqanoleptiki metodla hissiyat orqanları vasitəsilə məmumatın keyfiyyət göstəricilərinin qiyməti təyin olunur. Bu metod əsasən vizual, lamisə, qoxubilmə, dadbilmə və audiometod vasitəsilə həyata keçirilir. Bu metodlarla məmumatın xarici görünüşünə, quruluşuna, rənginə, zahiri nöqsanlarına qiymət verilir.

Orqanoleptiki metodların çatışmayan cəhətlərindən: qiymətləndirmənin subyektivliyi, onun nəticələrinin nisbi olması, nəticələrin müqayisə olunması və lazımınca bərpa edilməməsini göstərmək olar. Çatışmamazlıqlar aşağıdakı üsullarla yumşaldıla bilər:

Ekspertlərə əsas orqanoleptiki qiymətləndirmə qaydalarını öyrətmək, orqanoleptiki qiymətləndirmənin aparma şərtlərinin gözlənilməsi, işlənməsi

ballar şkalasının konkret mallar üzrə işlədilməsi, qiymətləndirməni xüsusi təşkil edilmiş ekspert qrupları tərəfindən aparmaq və s.

Alət metodları isə texniki vasitələrin köməkliyi ilə məmulatın keyfiyyət göstəricilərinin mütləq qiymətini təyin etmək /ölçmək/ üçün istifadə edilir. Alət metodları orqanoleptiki metodla bağlı olub onları dolğunlaşdırır, ancaq əvəz etmirlər.

Alət metodlarının çatışmayan cəhəti bundadır: sınaqlar aparmaq üçün yüksək xərclər tələb edilir, bəzən çox bahalı laborator və köməkçi təchizat və yüksək səriştəli personal lazımdır. Bu çatışmamazlıqlar obyektiv xarakter daşıyır, ona görə çətindir, aradan qaldırılması mümkün deyil. Elə bu səbəbdən ölçü metodlarının tətbiqi məhdudlaşdırılmışdır və ancaq o zaman məsləhət görülür ki, bu metoddan istifadə olunmazsa obyektiv və düzgün nəticə almaq olmaz.

Alət metodları xronoloji əlamət və həssaslığına görə klassik və müasir; sınaq nəticələrinin alınma zamanına görə ekspress metodlara və uzun müddətliklərə; prinsiplərinə görə fiziki, kimyəvi, fiziki-kimyəvi, biokimyəvi metodlara bölünür.

Qeydetmə metodundan istifadə edərkən müəyyən əlamətlərə görə seçilmiş obyektlərin müşahidəsinə və qiymətinin hesablanmasına əsaslanırlar. Qeydetmə metodu ilə məmulatın qəbulu zamanı qəbul və çıxış etmə kəmiyyətləri təyin edilir. Lazım gəldikdə nöqsan növlərinin kəmiyyətinin münasibətləri təyin olunur.

Qeydetmə metodu məmulatın ekspertizasının digər metodlarla (orqanoleptiki, ölçü, sosioloji) birgə istifadə edilir.

Ekspertiza aparmaq üçün kifayət qədər metodların olmasına baxmayaraq ən geniş yayılmış metod ekspert metodudur. Bu metod həm eksper-

tizanın ayrı-ayrı məsələlərinin həlli üçün və xüsusilə yekun nəticələr almaq üçün istifadə edilir. Bu metodun əsasən 2 növündən istifadə olunur.

- Qrupun aparıcı ekspert metodu
- Komissiya metodu

Ekspert metodların çatışmamazlıqlarına subyektiv, məhdud istifadə imkanları, onların aparılmasının böyük xərcləri ilə bağlıdır. Bu çatışmazlıqların aradan qaldırılması üçün əmtəə pul ekspertizası aparılan zaman ekspert metodlar başqa metodlarla uyğunlaşdırılır. Daha tez-tez ekspert və orqanoleptiki metodlar birləşdirilir. Ekspert metodlar kifayət qədər əmək tələb edəndir, bu da onların aparılmasına sərf edilən xərclərlə izah olunur.

Sosioloji metod isə məmulatın keyfiyyəti haqqında onların istehlak xassələri və keyfiyyət göstəriciləri haqqında, bilavasitə istehlakçı rəyinin aşkarlanmasında tətbiq edilir.

II Fəsil: Eksperimental hissə.

2.1. Ekspertizanın keçirilməsi üçün tədqiqat obyektinin seçilməsi və elmi cəhətdən əsaslandırılması.

Ticarət şəbəkəsinə daxil olmuş alt trikotaj dəyişəklərinin ekspertizasını orqanoleptiki və ya laboratoriya üsulu ilə həyata keçirərkən ilkin növbədə orta nümunələr götürülür. Trikotaj məmulatının keyfiyyətinə nəzarət alışı nümunəsinə, müqavilənin texniki şərtlərin və hazırkı metodikaya uyğun aparılır. Digər mallar kimi trikotaj mallarının da keyfiyyəti qüvvədə olan standart və texniki şərtlərin əsasında qiymətləndirilir. Trikotaj mallarının keyfiyyəti yalnız müəssisələrdə deyil, pərakəndə ticarətdə, topdan ticarət bazalarında lazımi səviyyədə

yoxlanmalıdır. Daxil olan alt trikotaj dəyişəyinin keyfiyyətini təyin etmək üçün sortlaşdırma əməliyyatını aparan şəxs daxil olan mal partiyasının müxtəlif yerlərindən və məmulatın müxtəlif növlərindən 10%-dən az olmamaq şərtilə nümunələr götürülür. Bütün alt trikotaj dəyişəyinin zahiri görünüş, fason, bəzək və ilk materialının keyfiyyəti etibarilə istehsal və istehlak təşkilatları tərəfindən müəyyən qaydada təsdiq edilmiş nümunələrə müvafiq olmalıdır.

Tədqiqat obyektini kimi müxtəlif trikotaj iynələri vasitəsilə ilmə əmələ gəlmə prosesi trikotaj hörmələrinin təsnifi və onların xarakteristikası ilə diqqətlə tanış olmaq lazımdır.

İlmə əmələgəlmə prosesi qarmaqlı və dilçəkli iynələrdə öyrənilir. Bu zaman dilçəkli və qarmaqlı iynələr və məftillərin böyük maketindən istifadə edilir. İlmə əmələgəlməsi prosesi bütün etapları ardıcılıqla trikotaj və hörmə üsulu üzrə yerinə yetirilir. Dəftərdə ilmə əmələgəlməsi bütün əməliyyatları hər bir əməliyyatın təyinatını göstərməklə yazılır və şəkli çəkilir. Ayır-ayrı ilmə əmələgəlmə prosesinin toxunmada yerinə yetirilməsinə xüsusi diqqət verilir(sapların yerləşməsi, presləmə, atma, sıxma), nəticə yazılır.

Plakat üzrə ilmənin quruluşu ilə tanış olurlar. Açıq ilmə şəkli çəkilir. İlmənin tərkib hissələrinin adları yazılır. İlmə və ilmə əyrisi, ilmə çubuqları, ilmə ilikləri və ilmə ayrıları ilə tanış olurlar. Dəftərdə eninə və uzununa hörülmə trikotaj toxumalarına rast gələn ilmə növləri qeyd olunur. Trikotaj quruluşu sxem, plakat və nümunələrə əsasən öyrənilir. Təyinatına görə trikotaj istehsalında işlədilən iplik və saplar müxtəlif olur. Ardıcılıqla hər bir hörülmə sinifi ilə, o cümlədən eninə hörülmə (hamar, plastik, iki astarlı, interlok, platir daranmış, ajur saya, faik, yarım faik, jakkard və s.) və əsas hörmələr(triko, atlas, sukno, şarme, triko-triko, zəncirvari triko, trikoma-

hud, plater, daranmış interlok, jakkard iplik və s.) tanış olunur.

Nümunələrlə tanışlıq zamanı trikotaj hörməsinin xarakteri üz və astar ilmə sütunları (polotno daxilində) və ilk sıraları (polotnonun eni üzrə) öyrənilir. Xarakter və xüsusiyyətlər qeyd olunur. Trikotaj nümunələrinə üz və astar tərəfdən dartılmış adi halda lupa ilə baxılır.

Hörülməni öyrənərkən polotnonun qalınlığı, sıxlığı, bütün istiqamətlərdə dartılması, ilmə buraxılması yoxlanılır.

Hər bir öyrənilmiş hörülmə növü xassələri dəftərdə qeyd olunur. Alboma və nümunəyə əsasən hörülmənin sinifi, qrupu, növü təyin olunur və onların hansı nişanələrə görə olması qeyd olunur.

Trikotaj mallarının keyfiyyətini təyin edən zaman həm laboratoriya və həm də orqanoleptiki /hiss üzvləri/ metodlarından və yaxud laboratoriya metodlarının mikroskopik təhlil və fiziki-mexaniki təhlil üsullarından istifadə edilir.

Ümumiyyətlə trikotaj məmulatlarının fiziki-mexaniki təhlilləri aparmaq üçün əlavə olaraq aşağıdakı miqdarda nümunələr götürülür.

1. Üst trikotaj məmulatından 0,2%, 3 əşyadan az olmamalıdır.
2. Alt dəyişək trikotaj məmulatlarından 0,2%, lakin 3 ədəd əşyadan az olmamalıdır.
3. Corab məmulatından 0,3%, lakin 5 cütdən az olmamalıdır.
4. Əlcək məmulatından 0,2%, lakin cütdən az olmamaq şərti ilə;

Yoxlama qurtarana kimi daxil olmuş məmulatdan hamısı anbarda saxlanmalıdır. Əgər aparılan laboratoriya təhlili nəticəsində məmulatın keyfiyyəti bir nişanə üzrə belə qüvvədə olan standarta uyğun gəlməzsə, yenidən ikiqat miqdarda nümunələr götürülüb həmin mənfi nəticə verən keyfiyyət göstəricisi yenidən yoxlanılır. Təhlil üçün götürülən nümunə 3 hissədən /ey-

ni tərkibli / ibarət olur. Onlardan biri təhlil üçün laboratoriyaya, ikincisi mal göndərən təşkilatı, üçüncüsü isə nəzarət üçün göndərilir.

Tədarükçü üçün daha qabarıq qüsurlu trikotaj nümunəsi seçilir. Seçilmiş nümunələr üçün ekspert seçmə aktı tərtib edilir və nümunəni plomblayır. Plombun üstünə sıxılmış nömrəni göstərir, burada nümunə hansı fiziki mexaniki göstəricilər üzrə laboratoriya sınaqların aparılması vacibliyi qeyd edilir.

2.2. Alt trikotaj dəyişəkləri üzrə ekspertizanın keçirilməsində istifadə olunan metodların qısa izahı.

Alt trikotaj dəyişəklərinin istehlak xassələrinin göstəricilərini təyin edən zaman əmtəəşünaslıq təcrübələri və təhlilləri aparılır.

Malların xassələrini hərtərəfli öyrənilməsi üçün aparılan əmtəəşünaslıq təcrübələri daha geniş və əhatəli sayılır. Təhlil eyni zamanda keyfiyyətin qiymətləndirilməsi və yaxud onun təyin edilməsi üçün metodikanın hazırlanmasında materialların xassə göstəriciləri haqqında məmullatların toplanması məqsədi ilə aparılır.

Təhlilin əsasında elmin nailiyyətləri və təcrübənin tələbləri durur. Təhlil zamanı trikotaj məmulatının keyfiyyəti aşağıdakı göstəricilərə əsasən

təyin edilir:

1. Zahirı nöqsanlarına görə;
2. Laboratoriya təhlillərinin nəticəsinə görə;

Alt trikotaj parçasının əsas fiziki-kimyəvi xassələrindən və quruluş nişanələrindən –ipliyin nömrəsi və görünüşü, ilmədə sapın uzunluğu, sıxlığı, ilmə addımının böyüklüyü, petlə sütununun sırası, qalınlığı, çəkisi, gərilməsi, dağılmağa qarşı möhkəmliyi öyrənilir.

Müxtəlif alt trikotaj dəyişəklərinin zahirı nöqsanlarına müəyyən fərqlər olduğuna görə hər qrup trikotaj məmulatını bu göstəricilər üzrə sortlaşdırırlar. Bunun üçün ayrıca standart mövcuddur.

Laboratoriya üsulu məmulatın DÜİST və TŞ-in tələblərinə nə dərəcədə cavab verməsini tam və obyektiv təyin etməyə imkan verir.

Trikotaj polotnosunun fiziki kimyəvi, gigiyenik və tikiş xüsusiyyətləri yalnız işlədilən liflərin cinsindən, bəzək əməliyyatının xarakterindən asılı deyil. Bu eyni zamanda trikotaj quruluşunun xüsusiyyətlərindən də asılıdır. Parçalarda olduğu kimi trikotaj polotnosunun quruluşunu xarakterizə edən nişanələr tətbiq edilən sap və ipliyn nazikliyi, quruluşu, toxunması, sıxlığı, qalınlığı, üz və astar tərəfin quruluşu və sairələrdir.

Laboratoriya tədqiqat metodlarından görüldüyü kimi əsasən trikotajın sıxlıq və qalınlığını xarakterizə edən nişanələr təyin edilir. Bunların bir neçəsi ilə tanış olaq.

Alt trikotajın sıxlığının təyini.

Trikotajın sıxlığı üfüqi və şaquli xətlə 50mm sahədə yerləşən ilmələrin sayı ilə təyin edilir. Burada üfüqi istiqamətdə yerləşən ilmələrin miqdarı $R_{\bar{u}}$ və şaquli istiqamətdə yerləşən ilmələrin miqdarı $R_{\bar{s}}$ işarəsi ilə göstərilir. Bu cür saymaq yolu ilə trikotaj polotnosunun sıxlığını standart və ya

başqa trikotaj nümunəsi ilə təyin etmək olar.

Trikotajın sıxlığını eninə və uzununa hesabladıqdan sonra ilmə addımının ölçüsünü "A" və ilmə cərgəsinin hündürlüyünü "B" ilə təyin etmək olar.

$$A=50/R_{\ddot{u}} \quad \text{və} \quad B=50/R_{\ddot{s}}$$

İlmə addımı həcmi ilmə cərgəsinin hündürlüyünə vurduqda nisbi ilmə sahəsi alınır, yəni AB.

Trikotajın normal sıxlığı sapın nömrəsinin maşının sinfinə uyğun olmasından asılıdır. Müxtəlif sinif və ya növ maşınlara iplik nömrəsinin müvafiq olması xüsusi empirik formula ilə hesablanır. Trikotaj məmulatı üzərində aparılan hesablama nəticəsində aşağıdakı göstəricilər alınmışdır:

$$R_{\ddot{u}1} = 28; \quad R_{\ddot{u}2} = 29; \quad R_{\ddot{u}3} = 29;$$

$$R_{\ddot{s}1} = 21; \quad R_{\ddot{s}2} = 22; \quad R_{\ddot{s}3} = 22;$$

İpliklərin növü və nömrəsinin təyini.

Sap və ya ipliklərin öyrənilməsi metodikası parçanın tədqiqatlarına uyğundur.

Parçadan səliqə ilə kəsiyini aralayırlar.

Əyriliyini yox etmək məqsədilə həmin kəsiyi düzləndirərək xətkəşin köməyi ilə uzunluğunu ölçürlər.

Nümunələri analitik tərəzilərdə çəkir və ipliğin nömrəsini aşağıdakı formula üzrə hesablayırlar:

$$N = l/g;$$

Burada,

l – nümunənin uzunluğu, m-lə;

g – nümunənin çəkisi, q-la.

İpliğin qalınlığını (və ya sapların) teklər üzrə aşağıdakı formula ilə təyin edirlər:

$$T = 1000/N;$$

Buradakı N—ipliğin metrik nömrəsidir.

Əgər trikotaj parça tərkibcə eynicinsli deyilsə, onda hər bir ipliği və ya sapı ayrı tədqiq etmək lazımdır.

Parçanın nümunəsindən sapı ayırırlar. Sapın əyrilərinin sayına görə nümunədə ilmələr hesablanır. Sonra sapları ziqzaqa bənzər formasını düzləndirərək xətkəş vasitəsilə uzunluğunu ölçürlər.

Sapın bir sonunu əlin şəhadət barmağı vasitəsilə xətkəşin başlanğıcına sıxır, sağ əlin şəhadət barmağı ilə xətkəşin uzunluğunu düzləndirirlər.

İlmədə sapın uzunluğunu toxunmanın üç növü ilə --- hamar, lastik, interlokla aşağıdakı formula ilə təyin edirlər.

$$l = L/P;$$

Burada,

L – sap kəsiyinin uzunluğu;

P – sap kəsiyindəki ilmələrin sayı.

Trikotajın sıxlığı 50mm uzunluğundakı kəsikdə üfüqi istiqamətdə, ilmə sütunları şaquli istiqamətdə ilmə sıralarının sayına əsasən təyin edirlər.

Nümunəni hamar səthə qoyur, səliqə ilə onu elə düzəldirlər ki, nə dartılsın, nə də yığılsın.

Lupanın köməyi ilə uzunluğu 50mm olan kəsikdə ilmə sütun və sıralarını sayırlar.

Trikotajın sıxlığını hər bir istiqamətdə hesablanmış 50-nin ortasını görürlər.

Eyni üzlü ikiqat parçada ilmələrin üz tərəfindən sayırlar.

Sıxlıq vurma hasili formasında yazılır. Məs. 36x2

Əgər üz və astar hissəsi müxtəlif parçadandırsa, onda ilmələri hər iki tərəfdən hesablayır və nəticəni cəm şəklində yazırlar. Məs. 54+72.

İlmə sırasının hündürlüyü və ilmə addımının böyüklüyünü aşağıdakı formula ilə təyin edirlər.

İlmə sırasının hündürlüyü: $V = 50/R_v$

İlmə addımının böyüklüyü: $A = 50/R_q$

$N_1=14,7/5,6=2,625$; $N_2=14,6/5,55=2,63$; $N_3=14,72/5,6=2,628$.

$T_1=1000/2,625=381$; $T_2=1000/2,628=380,5$; $T_3=1000/2,624=381,1$.

Sapların xətti sıxlığının və konstruksiyasının təyini.

Sapların xətti sıxlığını və konstruksiyasını təyin etmək üçün parçanın tədqiqində istifadə edilən metodlar tətbiq edilir. Polotno nümunəsindən ilmə sökülərək sapların kəsiyini ayırırlar. Sonra sapların ziqzaqa oxşar formasını düzləndirərək xətkəş vasitəsilə uzunluğunu ölçürlər, bu zaman saplar güc tətbiq etmədən dartılır. Sapların kəsikləri analitik tərəzidə çəkilir və onların xətti sıxlığı(T) tekslə aşağıdakı düsturla hesablanır.

$$T = m/l;$$

Burada, m – kəsiyin kütləsi, q;

l – kəsiyin yekun uzunluğu, mm-lə.

Əgər polotno müxtəlif növ saplardan hörülübsə, onda onları ayrılıqda tədqiq etmək lazımdır. Polotno üzərində aparılan hesablama nəticəsində aşağıdakı göstəricilər alınmışdır:

$$T_1 = m_1/l = 2,2/9,4 = 0,234; \quad T_2 = m_2/l = 2,21/9,4 = 0,235;$$

$$T_3 = m_3/l = 2,2/9,4 = 0,234; \quad T_4 = m_4/l = 2,19/9,4 = 0,233.$$

Üst trikotaj polotnosunun qalınlığının hesablanması.

Trikotajın qalınlığı onun toxunmasından, ipliğin nömrəsindən və trikotajın sıxlığından asılıdır. Trikotaj polotnosunun qalınlığını xüsusi qalınlıq ölçən ilə ölçüb təyin edirlər. Trikotajın qalınlığını ölçərək polotnonun hansı məqsədə yararlı olduğunu təyin edirlər.

Aşağıdakı müxtəlif növ trikotaj polotnolarının qalınlığı göstərilir: (mm-lə). Cədvəl № 2.

60№-li pambıq ipliğindən hörülən birüzlü trikotaj.....	0,60
60№-li viskoz ipəyindən.....	0,60
60№-li pambıq ipliğindən zərif lastik pambıq.....	1,56
60№-li viskoz ipəyindən	1,36
60№-li viskoz ipəyindən.....	0,86
Vertelka ipək polotnosu.....	0,82
Alt paltarı üçün işlənən pambıq rasel polotno.....	1,96-2,46
.....yarımfanq	2,0-2,40

Trikotaj polotnosunun qalınlığını xüsusi qalınlıq ölçən cihazla ölçərək 3 paralel sınaq nəticəsində aşağıdakı göstəricilər alındı.

$$X_1 = 0,58; \quad X_2 = 0,60; \quad X_3 = 0,62;$$

$$X_4 = 0,58; \quad X_5 = 0,58; \quad X_6 = 0,59.$$

Trikotajın 1m² kütləsinin təyini.

1m² polotnonun kütləsi onun təyinatından asılıdır. Hər növ trikotaj polotnosu üçün DÜİST-də 1m² kütləsi ilə kənarlaşma müəyyən edilir. 1m² trikotaj polotnosunun kütləsi qramlarla düstur üzrə hesablanır və çəkilməklə yoxlanılır.

1m² birləşməli kulir polotnosunun kütləsini hesablamaq üçün düstur:

$$M_{kv} = 4 \times 10^{-4} / Tl \times P_{\ddot{u}} \times P_{\ddot{s}},$$

burada, l – ilmədə sapın uzunluğu, mm-lə;

$P_{\text{ü}}$ və $P_{\text{ş}}$ – üfüqi və şaquli istiqamət üzrə sıxlığı;

T – sapın qalınlığı, teks-lə.

1m^2 ikifakturlu kulir trikotajının kütləsi aşağıdakı düsturla hesablanır:

$$M_{\text{kv}} = 8 \times 10^{-4} / Tl \times P_{\text{ü}} \times P_{\text{ş}},$$

Tərəzidə çəkilmiş polotnonun 1m^2 kütləsini təyin etmək üçün polotno hamar stol üzərində lüzləndirilir və onun üzərinə ölçüsü 50×100 mm olan şablon yerləşdirilir və karandaş vasitəsilə çəkilir. Sonra nümunəsi elə kəsirlər ki, nişan edilmiş yerlər polotnonun üzərində qalsın. Kəsilmiş nümunə $0,01$ qrama qədər dəqiqliklə səkilir və 1m^2 kütlə aşağıdakı düsturla hesablanır.

$$M_{\text{kv}} = 200 \times m$$

burada, m – nümunənin kütləsi, qramla.

Hesablama və tərəzidə çəkmək yolu ilə polotnonun kütləsi tutuşdurularkən tədqiq olunan nümunədə nəmlik təsir etdiyini də nəzərə almaq lazımdır.

Müxtəlif növ və təyinatlı trikotaj polotnosunun 1m^2 çəkisi standart və texniki şərt məlumatı əsasında 3№-li cədvəldə verilmişdir.

Bəzi növ trikotaj polotnolarının 1m^2 çəkisi.

Cədvəl № 3.

Polotnonun adı	Liflərin cinsi	Təyinatı	1m^2 qram ilə çəkisi,	
			dən	kimi
Birüzlü trikotaj	pambıq ip	alt dəyişək	135	235
" "	viskoz ip	" "	100	195
" "	yun	" "	--	200
Tiftikləş.polotno	pambıq	" "	290	400
İnterloq polotno	pambıq və ip	" "	148	195
Lastik polotno	pambıq	" "	138	248
Sıxılmış(preslastik	yarımip	" "	175	229
Birüzlü örtüklü trikotaj	yarımip	və üst trikotaj	157	240

Birüzlü preslənmiş trik-otaj	yarımviskoz	alt dəyişək və idman əş.	165	230
" "	pambıq	üst trikotaj dəyişəyi	175	195
" "	viskoz		155	170
Tiftikləşdir. polotno	" "	" "	165	190
" "	yarımyun	üst və idman əşyaları	335	475
" "	pambıq	" "	345	400
Zəncir mahud	" "	əlcək məmul.	295	410
Zəncir şarme	ipək	üst məmulatı	150	315

Pambıqdan olan birüzlü trikotaj polotnosu üzərində 3 paralel təcrübə aparılmışdır və sınaq nəticəsində aşağıdakı göstəricilər alınmışdır.

$$\begin{aligned}
 X_1 &= 178qr; & X_2 &= 182qr; & X_3 &= 184qr; \\
 X_4 &= 182qr; & X_5 &= 182qr; & X_6 &= 183qr.
 \end{aligned}$$

Trikotaj məmulatının preyskurantının öyrənilməsi.

Ticarətdə ən çox preyskurant təsnifatı geniş yayılmışdır. Bu zaman Standart və preyskurantlar üzrə trikotaj mallarının təsnifatı müqayisə edilir və onların əsas təsnifat nişanələri dəftərə yazılır.

İş trikotaj mallarının preyskurantlarının növlərinin tanışlığı ilə başlayır. Məmulatın növünü göstərməklə onların siyahısı tərtib edilir. Artikul-un şifrlənmə xüsusiyyəti və məmulatın əmələ gəlməsi qeyd edilir.

Əsas diqqət 069№-li preyskuranta verilməlidir. Burada qiymətinin və artikulunun təyininə yeni yaxınlaşma əks olunmuşdur. 069№-li «alt trikotaj dəyişəklərinin pərakəndə satış qiyməti» preyskurantı iki kitab halında çap olunmuşdur və bu kitablarda bütün müəssisələr tərəfindən istehsal olunmuş məmulatların qiyməti vardır.

069№-li preyskurantda bütün növ toxuculuq saplarından olan mə-

mümulatların qiyməti verilmişdir və onların vahid təsnifatı qəbul edilmişdir (069№-li preyskurantın; cədvəl 4-ə bax, kitab 1, səh.18-25).

Məmulatın qiymətinə yalnız materialın deyil, furnituranın da dəyəri əlavə edilir.

Alt trikotaj dəyişəklərinin artikulu iki qrup rəqəmlərdən və hərf-dən ibarətdir. Birinci qrup preyskurantın nömrəsini göstərir ki, bu da on iki rəqəmdən ikinci qrupa əlavədən ibarətdir. Beləliklə, artikulun birinci iki rəqəm məmulatın növünü və təyinatını, ikinci iki rəqəm –məmulatın hazırlandığı xammalın qrupunu və müxtəlif növlülüyünü, üçüncü iki rəqəm normativ ölçülü və uzunluqlu məmulatın lekal sahəsinin interval nömrəsini, dördüncü iki rəqəm – polotnonun qrup nömrəsidir ki, bu da hazır polotnonun 1m²-nin dövriyyədəki vergisiz topdan satış qiymətinə uyğun olan dəyərini, beşinci iki rəqəm – məmulatın emalının mürəkkəbliyini, axırncı polotnonun qrup nömrəsini (1m² hazır polotnonun dövriyyədəki vergisiz topdan satış qiymətinə uyğun dəyəri) göstərir. Əlavələrin şərti işarələri məmulatın on iki rəqəmli işarəsindən sonra, əvvəlcə – 2№-li şkala üzrə, sonra isə 3№-li şkala üzrə əlavələrin nömrəsi göstərilir.

Kostyumlar və dəst məmulatlar ayrı-ayrı artikulla istehsal olunur. Kostyumun tərkibinə daxil olan hər məmulat ayrıca artikula malik olur.

Alt trikotaj dəyişəklərinin artikul işarələrindən başqa preyskurantda 2 və 3№-li şkalalar üzrə əlavələr də verilir. Mal yarlıklarında əsas polotnonun artikulu göstərilir.

2.3. Eksperimentin planlaşdırılmasının riyazi-statistik metodu.

Elmi tədqiqat işlərində eksperiment apararkən tədqiq olunan məlumatda bir sıra əsas standart göstəriciləri orqanoleptiki və fiziki kimyəvi üsullarla laboratoriyada tədqiq edilir. Laboratoriya işi eyni göstərici üzrə ən azı 3 dəfə, ən çoxu 11 dəfə tədqiq edilir və xüsusi cədvələ qeyd olunur. Sonra aşağıdakı ardıcılıqla hesablamaya aparılır:

1. Əvvəlcə aşağıdakı düsturla orta riyazi kəmiyyət tapılır.

$$X_{or} = \sum X_i / \Pi$$

burada; X_i – təhlil nəticələrinin cəmi;

Π – təhlillərin sayı.

$$X_{or} = (X_1 + X_2 + X_3) / 3$$

2. Riyazi orta kəmiyyətdən kənarlaşmaların orta qiyməti əsasında dispersiya hesablanır:

$$\delta^2 = \Sigma(X_1 - X_{or})^2 / (n-1)$$

3. Orta kvadratik kənarlaşma dispersiyanın kvadratik kökü kimi tapılır.

$$\delta = \sqrt{\Sigma(X_i - X_{or})^2 / (n-1)}$$

4. Variasiya əmsalını tapmaq üçün orta kvadratik kənarlaşma orta riyazi kəmiyyətlə bölürük.

$$V = (\delta \times 100) / X_{or}$$

5. Orta kvadratik xəta bu düsturla hesablanır:

$$m = \pm \delta / \sqrt{n}$$

6. Orta nəticənin intervalı:

$$X_{or} \pm m$$

Alt trikotaj dəyişiklərinin qalınlığının təyini zamanı alınan göstəricilərin riyazi statistik üsulla işlənməsi.

Alınan göstəricilər aşağıdakılardır:

$$X_1 = 0,58; \quad X_2 = 0,60; \quad X_3 = 0,62.$$

1. Əvvəlcə aşağıdakı düsturla orta riyazi kəmiyyəti tapılır:

$$X_{or} = (0,58 + 0,60 + 0,62) / 3 = 0,60.$$

2. Riyazi orta kəmiyyətdən kənarlaşmaların orta qiyməti əsasında dispersiya hesablanır:

$$\delta^2 = ((0,58 - 0,60)^2 + (0,60 - 0,60)^2 + (0,62 - 0,60)^2) / (3 - 1) =$$

$$= (0,0004+0,0004)/2=0,0008/2=0,0004.$$

3. Orta kvadratik kənarlaşma dispersiyanın kvadratik kökü kimi tapılır:

$$\delta = \sqrt{0,0004} = 0,02.$$

4. Variasiya əmsalını tapmaq üçün orta kvadratik kənarlaşmanı orta riyazi kəmiyyətlə bölürük:

$$V = (0,02 \times 100) / 0,60 \approx 3,3.$$

5. Orta kvadratik xəta bu düsturla hesablanır:

$$m = 0,02 / 1,73 = 0,12.$$

6. Orta nəticənin intervalı:

$$X_{or} \pm m = 0,60 \pm 0,12.$$

Alt trikotaj dəyişəklərinin 1m² çəkisinin təyini zamanı alınan göstəricilərinin riyazi statistik üsulla işlənməsi.

Alınan göstəricilər aşağıdakılardır:

$$X_1 = 178; \quad X_2 = 182; \quad X_3 = 184.$$

1. $X_{or} = (178+182+184)/3 = 181,3.$
2. $\delta^2 = ((178-181)^2 + (182-181)^2 + (184-181)^2) / (3-1) = (9+1+9)/2 = 19/2 = 9,5.$
3. $\delta = \sqrt{9,5} \approx 3,1.$
4. $V = (3,1 \times 100) / 181 = 17,1.$
5. $m = 3,1 / 1,73 = 1,85.$
6. $X_{or} \pm m = 181 \pm 1,85.$

Alt trikotaj dəyişəklərinin olan sapların xətti sıxlığının və

konstruksiyasının zamanı alınan göstəricilərin riyazi statistik üsulla işlənməsi.

Alınan göstəricilər aşağıdakılardır:

$$X_1 = 0,234; \quad X_2 = 0,234; \quad X_3 = 0,233.$$

1. $X_{or} = (0,234+0,234+0,233)/3 = 0,701/3 = 0,2336 \approx 0,234.$
2. $\delta^2 = ((0,234-0,234)^2+(0,234-0,234)^2+(0,233-0,234)^2)/(3-1) = 0,001/2 = 0,0005.$
3. $\delta = \sqrt{0,0005} \approx 0,22.$
4. $V = (0,22 \times 100)/0,234 = 94,02.$
5. $m = \pm 0,22/1,73 = 0,13.$
6. $X_{or} \pm m = 0,234 \pm 0,13.$

2.3.1. Eksperimentin planlaşdırılmasının rototabelli matrisasının tərtibi.

Hazırda trikotaj ilmələrinin alt trikotaj mallarının keyfiyyətinə təsirinin ekspertizasının aparılmasında və eksperimentin planlaşdırılmasında riyazi metodlardan istifadə edildikdə xassələri proqnozlaşdırmaq və optimal nəticələr əldə etmək olur.

Bu məqsədlər magistr dissertasiya işində planlaşmanın rototabelli riyazi metodunun ikinci qaydasından istifadə olunmuşdur.

Bu metoddan istifadə edərək alt trikotaj dəyişəklərinin istehlak xassələrinin eninə(kulir) ilmə sıxlığı, uzununa ilmə sıxlığı, ipliğin nömrəsi, ipliğin qalınlığı, sapların xətti sıxlığı, polotnonun qalınlığı, məmulatın 1m² çəkisindən asılılığı öylənilmişdir.

7 (yeddi) amilə bərabər saylı eksperimentin planlaşdırılmasının matrisası 4 №-li cədvəldə verilmişdir.

Bu riyazi metoda görə giriş və çıxış parametrləri arasındakı rabitə çox ölçülü polinom funksiyanın reqressiyası ilə izah edilə bilər. Belə funksiyası seçilmişdir.

İkinci tərtibli mərkəzi kompozisiyanın planlaşdırılmasının rototabelli matrisası.

Cədvəl № 4.

Təcrübələrin №-si	Sərbəst dəyişənlər						
	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇
1	2	3	4	5	6	7	8
1	-1	-1	0	0	0	0	-2
2	0	0	-0,002	-0,5	0	+0,02	0
3	0	0	+0,003	-0,9	-0,001	+0,02	+2
4	+1	0	0	0	+0,001	0	0
5	+1	+1	0	+0,3	0	0	0
6	0	0	+0,001	0	-0,001	-0,01	+1

2.3.2. Eksperiment məlumatlarının realizə edilməsindən sonra istifadə edilən tənlik növü və onun həlli yolları.

Eksperimental məlumatların realizə edilməsindən sonra işdə aşağıdakı tənlik növündən istifadə edilmişdir.

$$Y = b_0 + \sum_{i=1}^k b_i x_i + \sum_{i,j}^{c^2 k} b_{ij} x_i x_j + \sum_{i=1}^k b_{ij} x_i^2;$$

burada Y - çıxış parametri;

b_0, b_i, b_{ij} – reqressiya əmsalı;

k -amillərin sayı;

c – 2 amilin uyğun gəlmə sayı;

Geniş halda bu model aşağıdakı kimi yazıla bilər:

$$Y_{(x,b)} = b_0 + b_0 x_1 + b_{11} x_1^2 + b_2 x_2 + b_{12} x_1 x_2 + b_{22} x_2^2 + b_3 x_3 + \dots + b_{kk} x_k^2;$$

Burada b_0, b_1 - reqressiya əmsalları adlanır.

b_1, b_2 - xətti effektiv əmsallar;

b_{11}, b_{22} – kvadratik effektiv əmsallar;

b_{12}, b_{13} – qarşılıqlı xətti əmsallar adlanır.

Kvadratik modellərin əmsalını qiymətləndirmək üçün, hər bir amil 7 səviyyədə intervallar üzrə planlaşdırılmışdır. Bu riyazi metodun üstünlüyü ondan ibarətdir ki, eyni zamanda bütün dəyişənlərin qiyməti istənilən kimi dəyişilə bilər.

2.3.3. Tənliyin doğruluğunu yoxlamaq üçün aparılan reqressiya təhlilləri.

Tənliyin doğruluğunu yoxlamaq üçün, özündə aşağıdakı əməliyyatları birləşdirən reqressiya təhlili aparılmışdır.

a). Təkrar dispersiyanın təyini:

$$\sigma^2_{(y)} = \left(\sum_{N} \sum_{n} (\bar{Y}_i - Y_i)^2 \right) / N(n-1);$$
$$N = 2^k + 2k + 1;$$

burada,

N – bu kombinasiyada amillərin müxtəlif qiyməti üzrə aparılan təcrübələrin sayı;

n – paralel təcrübələrin sayı;

Y_i – optimal kriteriyanın qiyməti;

\bar{Y}_i – optimal kriteriyanın orta qiyməti;

b) reqressiya əmsallarının səhvlərinin təyini ;

$$\sigma^2_{(b_i)} = \sigma^2_{(y)} / N;$$

v) Qalıq dispersiyanın təyini;

$$\sigma^2 = \left(\sum_{i=1}^N (\bar{Y}_i - \hat{Y}_i)^2 \right) / (N - (k-1));$$

burada, \hat{Y}_i – optimal kriteriyanın hesabi qiyməti;

k – Fişer kriteriyasının qiyməti;

q) Fişer kriteriyası aşağıdakı düsturla təyin olunur:

$$F_{ek} = \sigma^2 / \sigma^2_{(y)};$$

d) Reqressiya əmsallarının qiymətinin təyini;

b_i – əmsal o vaxt qiymətlidir ki, $b_i \geq t_{\sigma}(b_i)$ olsun; burada t-Styudent kriteriyası sayılır.

e) Xətti modellərin adjeqvətliyinin təyini; model o vaxt adjeqvət hesab edilir ki, $F_{ek} < F_T$ olsun; burada $F_T - N - (k+1)$ və $N - (n-1)$ səviyyələrinə görə Fişer kriteriyasının cədvəl üzrə qiymətini göstərir.

Reqressiya əmsallarını 5 amil üzrə hesablasaq, bu zaman hesablama qaydası aşağıdakı kimi olar:

Alt trikotaj dəyişəklərinin istehlak xassələrinin eninə (kulir) ilmə sıxlığı, uzununa ilmə sıxlığı, ipliğin nömrəsi, ipliğin qalınlığı və məmulatın $1m^2$ çəkisindən asılılığını göstərən reqressiya əmsalları aşağıdakı düsturla hesablanır:

$$b_0 = 0,1591 \sum_{m=1}^N Y_m - 0,0341 \sum_{i=1}^k \sum_{m=1}^N x_{im}^2 Y_m ;$$

$$b_i = 0,0417 \sum_{m=1}^N x_{im} Y_m ;$$

$$b_{ij} = 0,0625 \sum_{m=1}^N x_{im} x_{jm} Y_m ;$$

$$b_{ii} = 0,0312 \sum_{m=1}^N x_{im}^2 Y_m + 0,0028 \sum_{i=1}^k \sum_{m=1}^N x_{im}^2 Y_m - 0,034 \sum_{m=1}^N Y_m ;$$

$$b_0 = 0,1591(16,5+12,4+\dots+14,0) - 0,034(1^2 \cdot 1,65+1^2 \cdot 12,4)+\dots+2^2 \cdot 16,5+ \\ +2^2 \cdot 12,4+\dots+0^2 \cdot 14,0)+\dots+(1^2 \cdot 1,65+1^2 \cdot 12,4)+\dots+2^2 \cdot 20,5+2^2 \cdot 23,2+\dots+ \\ +0^2 \cdot 14,0)=10,05.$$

$$b_1 = 0,0417(16,5+12,4+\dots+(-2) \cdot 13,8+2 \cdot 14,8+\dots+0 \cdot 14,0)=4,31.$$

$$b_8 = 0,0312(1^2 \cdot 16,5+\dots+2^2 \cdot 16,5+2^2 \cdot 12,4+\dots+0^2 \cdot 14,0)+0,0028(1^2 \cdot 1,65+ \\ +1^2 \cdot 12,4+\dots+2^2 \cdot 20,5+2^2 \cdot 16,5+\dots+0^2 \cdot 14,0)+0,0341(1^2 \cdot 16,5+\dots+ \\ +2^2 \cdot 16,5+2^2 \cdot 12,4+\dots+0^2 \cdot 14,0)=0,51.$$

$$b_1 = 0,0625(|\cdot| \cdot 16,5+|\cdot| \cdot 12,4+\dots+(- \\ 2) \cdot 0 \cdot 10,5+2,0 \cdot 11,8+\dots+0 \cdot 0 \cdot 14,0)=2,05$$

Regressiya əmsalı tənliyi aşağıdakı kimi alınır.

$$y = 10,05+4,31x_1+3,25x_2+2,54x_3+2,58x_4+4,03x_5+0,43x_1^2+1,54x_2^2+ \\ +0,51x_3^2+0,88x_4^2+2,51x_1 \cdot x_2+2,44x_1x_4+2,25x_1x_5+0,99x_2x_3+ \\ +0,95x_2x_4+1,56x_2x_5+1,88x_3x_4+1,54x_3x_5+2,05x_4x_5.$$

X_1 - eninə(kulir) ilmə sıxlığı;

X_2 – uzununa ilmə sıxlığı;

X_3 – ipliğin nömrəsi;

X_4 – ipliğin qalınlığı;

X_5 – məmulatın $1m^2$ çəkisi.

reqressiya tənliyində əsasən hesablanmışdır.

Reqressiya tənliyi əmsallarının hesablanması zamanı sərbəst dəyişən $X_1; X_2; X_3; X_4; X_5$; aşağıdakı düsturla hesablanmışdır:

$$X_1=(M^{x_1} - 270)/50; \quad X_2=(\Pi_H - 50)/10; \quad X_3=(M^{H_2} - 140)/30;$$

$$X_4=(N-50)/10; \quad X_5=(ln - 25)/5.$$

Reqressiya tənliyinin dispersiyası $\sigma_y^2 = 0,216$, reqressiya əmsallarının xətti dispersiyası $\sigma_{bi}^2 = 0,0206$, adjekvatlıq dispersiyası $\sigma_{bi}^2 = 0,0206$; Fişer kriteriyasının eksperimental qiyməti $F_{ek} = 0,82$; Fişer kriteriyasının nəzəri qiyməti $F_T = 2,1$ olmuşdur. Bütün bu göstəricilər reqressiya əmsallarının adjekvat olduğunu göstərir. Reqressiya əmsalı tənliyini təhlil etdikdə görürük ki, liflərin uzunluğu artdıqda trikotaj məmulatının istehlak xassəsi ən yüksək səviyyəyə qədər qalxır, lakin müəyyən normadan sonrakı artım istehlak xassəsinə mənfi təsir edir, əriş və arğac üzrə sıxlıq artdıqca trikotaj məmulatının fiziki – mexaniki xassələri yaxşılaşır, gigiyenik, yəni keçiricilik xassələri aşağı düşür, trikotaj məmulatının çəkisinin artması onun istilik saxlama xassəsinə müsbət təsir edir.

III Fəsil: Alt trikotaj dəyişəklərinin ekspertizalarının nəticələrinin təhlili.

3.1 Alt trikotaj malları üzrə müxtəlif ekspertizaların keçirilməsi qaydası, metodu və nəticələri.

Əmtəəşünas ekspertizası əmtəə ekspertizasının vacib və mütləq növlərindən biridir. Əmtəəşünas ekspertizasının vacibliyi ondan ibarətdir ki, onun əsasında malların orqanoleptiki xüsusiyyətlərinin və digər göstəricilərin qiymətləndirilməsi dayanır. Bu metod əmtəəşünas ekspertizasının ən əhəmiyyətli olsa da tətbiq olunan digər metodlar da əmtəəşünas ekspertizasının əsasını təşkil edir. Keyfiyyət, kəmiyyət, çeşid, kompleks, sənəd

ekspertizası da çox əhəmiyyətli metodlardır.

Bütün digər qeyri-ərzaq qrupları kimi alt trikotaj dəyişəkləri üçün də komplektlilik də (dəstlilik) vacib sayıldığı üçün ekspertiza zamanı ekspertin qarşısında komplektliliyin seçilməsi məsələsi də qoyula bilər.

Bəzən ekspertin qarşısında malın qiymətinin müəyyən edilməsi məsələsi də durur. İndiki şəraitdə sahibkarlar hərtərəfli ekspertizanın aparılması üçün tez-tez ekspertlərə müraciət edirlər və mala qoyulan qiymətin əsaslandırılmasına maraqlı olurlar.

Beləliklə, əmtəəşünaslıq ekspertizasının qarşısında malların başlıca olaraq xarakteristikalarının qiymətləndirilməsi məqsədi durur.

Yuxarıda deyildiyi kimi əmtəəşünaslıq ekspertizası aşağıdakı növlərə ayrılır: keyfiyyət, kəmiyyət, çeşid, sənədli və kompleks.

Kəmiyyət ekspertizası ölçü metodlarının istifadəsi mümkün olmadıqda və ya müstəqil tərəfin ölçü nəticələrinin düzgünlüyünün təsdiq etməsi zərurəti ortaya çıxdıqda, ekspert tərəfindən malın kəmiyyət xarakteristikasının qiymətləndirilməsi zamanı aparılan kəmiyyət ekspertizasının təyinatı malın mal partiyasında miqdarı və ya tək-tək nümunələrinin, yaxud kompleks qablaşdırılmış təkliklərinin kəmiyyət xarakteristikalarını müəyyən etməkdir. Bu haqda növbəti sualda geniş qeyd edilmişdir.

Keyfiyyət ekspertizası malın bütün normativ tələblərə uyğunluğunun ekspert tərəfindən qiymətləndirilməsidir.

Bu ekspertiza trikotaj məmulatının təhvil –təslim, uzun müddət ərzində qalması və ya hər hansı bir qüsurun aşkar olunması zamanı aparılır. Kəmiyyət ekspertizasından fərqli olaraq keyfiyyət ekspertizasının geniş normativ bazası var: standartlar, texniki şərtlər, təlimatlar, kodekslər və s. Bu haqda həmçinin növbəti sualda geniş şəkildə qeyd olunmuşdur.

Alt trikotaj dəyişəyinin çeşid ekspertizasını apararkən ekspert məmulatın çeşid aidiyyətini müəyyən etmək üçün kəmiyyət və keyfiyyət xarakteristikalarını qiymətləndirir.

Müstəqil növ kimi əmtəəşünaslıq ekspertizasının bu növü yuxarıda göstərilmiş 2 növü ilə müqayisədə daha az yayılmışdır.

Çeşid ekspertizası keyfiyyət ekspertizasının tərkib hissəsi kimi çıxış edir, belə ki, keyfiyyət qiymətləndirilməsi zamanı ekspert təqdim olunan malın onun adına, artikuluna, markalanmasına və mal qoşma sənədlərində göstərilmiş əmtəə markasına uyğun çeşid aidiyyətliyi yoxlamalıdır.

Alt trikotaj dəyişəklərinin çeşidi ilə preyskurant üzrə onların nomenklaturası, lif və ya sapların növü, ipliklərin nömrələri alt trikotaj məmulatlarının hazırlanması üçün istifadə olunan xammal, toxucu maşının tipi, məmulatların ölçüləri, mürəkkəbliyi ilə tanış olurlar.

Üçdən aşağı olmayan məmulatlar(bir üfüqi, iki şaquli toxunanlara) nəzərdən keçirilir. Hər növdən keçirilən məmulatlara təsnifləşdirmə nişanələrinə görə tam xarakteristika verilir. Sonra isə bütövlükdə xarici görünüşü və ayrı-ayrı hissələrinə, xüsusilə konstruksiyasına, naxışlama xüsusiyyətinə, bəzəyinə və trikotajın toxunma növünə görə xarakterizə edərək, məmulatın texniki izahatını yaradırlar.

Məmulatın xarakteristikası aşağıdakı ardıcılıqla verilir: məmulatın tip və növlərinin standart üzrə təsnif edilməsi, lif və ya sapın cinsi, trikotaj toxunmasının növü və parça istehsal edən toxucu maşının tipi və bəzəndirmə hissələri parça və məmulatın bəzəndirmə üsulları, parçada rəsmi və bəzəyin alınma üsulunun effekti.

Nümunənin ölçülməsindən alınan nəticələrdən istifadə edərək aşağıdakı hissələrə sərbəst olaraq əsas əlavələr təyin edirlər: məmulatın eninə,

qollarının eninə və manjetinə. Məmulatın ölçü vahidindən uyğun olaraq fiqurun ölçü vahidini hesablayırlar. Məmulatda olan bütün növ tikişlər yoxlanılır və dəftərə yazılır, daha sonra bu tikişlər hansı alətlərdə yerinə-yetirilib, onların adı, qırıq xətlərin tezliyi və hissələr göstərilir, hansıdakı bu tikişlər istifadə olunubdur.

Əgər məmulatlarda eyni tikişlərə rast gəlinirsə, onda eninə və qırıq xətlərin tezliyinə görə fərqlənən tikişlərin hər birini ayrılıqda yazırlar. Alt trikotaj məmulatlarının yenidən işlənməsini öyrənən zaman verilən məmulatın növlərinə aid olan standartlardan istifadə edirlər.

Axırda analiz olunan məmulatları preyskurantda tapır və onların artikul və pərakəndə qiymətini dəftərə yazırlar.

Sənəd ekspertizasını apararkən trikotaj məmulatını müşayət edən texnoloji və digər sənədlərin informasiyasına əsaslanan, məmulatın əmtəəşünaslıq xarakteristikaları ekspert tərəfindən qiymətləndirilir. Belə ki, ekspert ekspertiza zamanı alt trikotajın kəmiyyətinin, keyfiyyətinin adının sənədə uyğun gəlməsini mütləq yoxlayır. Müstəqil olaraq sənəd ekspertizası mal olmadıqda (yanğın, su basqını, oğurlanma), eləcə də kəmiyyət və keyfiyyət itkiləri nəticəsində tətbiq olunur.

Bəzən sənədlərdə saxtalaşdırmalar olur ki, bu ekspertin gözündən yayınmamalıdır. Səriştəli ekspert sənədləri tutuşdurmaqla bu məsuliyyətdən azad olmağa çalışmalıdır. Bu ekspertiza sənədlərin xırdalıqlarına qədər öyrənilməsi və elmi məlumatlarla tutuşdurulması ilə bağlıdır.

Kompleks ekspertiza zamanı isə trikotaj mallarının sınaqlarına və analizlərinə əsaslanaraq bütün xarakteristikaları ekspert tərəfindən qiymətləndirilir. Buraya təkcə əmtəəşünaslıq yox, həm də dəyər xarakteristikaları da daxil edilə bilər. Kompleks ekspertiza o vaxt tətbiq olunur ki, trikotaj-

in hər tərəfli qiymətləndirilməsi həyata keçirilsin.

Belə ki, kompleks ekspertiza məhdud olaraq əmtəəşünaslıq ekspertizasının digər növlərini daxil edir, kəmiyyət, keyfiyyət, çeşid və sənəd. Bu zaman onlarda da istifadə olunan bütün vasitələr və metodlar bu ümumiləşdirilmiş ekspertiza növündə tətbiq olunur.

Bu metod vasitəsilə ekspertizanın aparılması ekspertləri alt trikotajın analizinə sistemli və kompleks yanaşmağı istiqamətləndirir. Ekspertiza prosesində qiymət kriteriləri formalaşır, baza nümunələri və keyfiyyət göstəriciləri seçilir. Ona görə də kompleks ekspertiza nəinki elmi, həmçinin müəyyən metodik və normativ materialların alınmasına kömək edir. Bu materiallar isə digər növ ekspertizaların aparılmasında da istifadə olunur.

3.2 Alt trikotaj dəyişikləri üzrə aparılan kəmiyyət ekspertizalarının nəticələri.

Alt trikotaj dəyişiklərinin kəmiyyət ekspertizası uyğun metodikaya əsasən aparılır. Bu ekspertiza ölçü metodlarının istifadəsi mümkün olmadıqda və ya müstəqil tərəfin ölçü nəticələrinin düzgünlüyünün təsdiq etməsi zərurəti ortaya çıxdıqda ekspertlər tərəfindən aparılan kompleks qablaşdırılmış trikotaj məmulatının kəmiyyət xarakteristikalarını müəyyən etməkdir. Bir sıra hallarda isə kəmiyyət ekspertizası malın kəmiyyətinin itməsi və onların əmələ gəlmə səbəbləri ehtimalının müəyyən edilməsi üçün lazım olur.

Alt trikotaj dəyişəklərinin miqdarının ekspertizasını apararkən tayın ilkin qablaşdırmada olması təyin edilir. İlk qablaşdırmada dedikdə konteyner nəzərdə tutulur. Konteyneri açmazdan əvvəl ekspert konteynerin üstündə plombun salamat olması və dəmiryol fakturasında göstərilənlərlə eyniliyini, konteynerə müdaxilə olunması faktorlarını aydınlaşdırır.

Malın sayı o vaxt ekspert tərəfindən yoxlanılır ki, bütün yuxarıda göstərilən amillər yerində olsun. Konteynerlərdə yerləşdirilmiş malların dəqiqləşdirilmiş təsnifatı verilməli, konteynerin içində qoyulmalıdır.

Xarici yoxlamadan sonra mal alan ekspertin iştirakı ilə konteyneri açır və onun tutumu ilə tanış olur. Hər bir konteyner üçün xüsusi akt tərtib edilir.

Konteynerdə əmtənin miqdarı hər bir parçanın üstündə asılmış tay kartonları (qablaşdırma vərəqəsi) vasitəsilə təyin edilir.

Əgər tay kartonları yoxdursa, bu zaman taylardan, rulonlardan, yeşiklərdəki parçalar spesifikasiyada göstərilən ölçü, say, tay, yeşik markaları ilə müqayisə edilir və həmin faktiki mal üçün ekspertiza aktı tərtib edilir. Lazım gələrsə aktda tay kartının olması haqqında qeyd edilir.

Əgər mal partiyaları gəmi ilə gələrsə, mal sahibləri üstündə dəqiq liman möhürləri olan içi mala dolu konteynerlər alırsa, ekspertiza aktının olub-olmamasından asılı olmayaraq, həmin limanda işləyən ekspertlər ekspertiza aparır. Malın axırncı sahibinin mallarını alarkən konteyner yerlərinin sayına, qablaşdırmanın vəziyyətinə görə, tərtib etdikləri ekspertiza aktının vəziyyətinə görə malların və xarici ticarət birliyi müştərək hesablaşma üçün istifadə edə bilirlər.

Limandakı konteynerlərdəki malların ekspertizası zamanı açılmış yeşiklər yenidən qablaşdırılır və bu mallar üçün ayrıca akt tərtib olunur. Yeni-

dən qablaşdırılmış artikulları və ödcülərinə əsasən bir və ya bir neçə ekspertiza aktı tərtib edilir (mal gətirən təşkilatların sayından asılı olaraq). Əgər ekspertin əlində müəyyən sənədlər, o, başqa konteynerlərdə də yoxlanmanı dayandırır. Mal alan təşkilatlara təklif olunur ki, limandan və ya xarici ticarət birliyindən lazımı məlumat almaq üçün tədbirlər görülsün, sənədlər tələb edilsin.

Ekspert ekspertiza aparılan zaman onu müşayət edən sənədlərin və onlarda edilmiş qeydləri bilməlidir. Həmin sənədlərdə imza olmalıdır. Ekspert öz işçi dəftərində qablaşdırma vərəqələrindəki qeydləri edir (yeşiklərin nömrələri, malların artikulu, malların ölçüləri, sayı və s.). Bundan sonra ekspert qablaşdırmanın xarici baxışına başlayır. Zədələnmə, açılma hallarının olması müəyyənləşdirilir.

Ekspert alıcı təşkilat nümayəndəsi ilə birgə yeşikləri sayır, markanın və qablaşdırma vərəqəsinin üst yazılarının uyğunluğunu dəqiqləşdirir. Ekspert yeşiklərin hesablanması qaydalarını müəyyənləşdirir və özü də bilavasitə bu işdə iştirak edir, yeşiklərdən qutuları çıxardıqdan sonra onların içindəkilər yoxlanır, əgər uyğunsuzluq aşkar edilərsə (kifləmələri, islanma izləri, çirkli məmulat, sırıqlar və s.).

Yeşik açıldıqdan sonra malların yeşiklərə yığılma səliqəsi, doldurulma həddi, qablaşdırma kağıza bükülmə vəziyyəti yoxlanılır.

Bazar tərəfindən göndərilmiş yük bir neçə partiyalardan ibarət olur. Ona görə də ekspert malın çeşidlənməsini tələb etməlidir. Ekspertiza zamanı ekspert ayrılmış partiyalardan malların açılması ardıcılığını müəyyən etməlidir. Ekspert aldığı nəticəni bütöv mal ekspertizasının hesab fakturası ilə ölçməyə məcburdur. Alınmış mal partiyasının bir hissəsini yoxlamaq qadağandır.

Ekspertiza zamanı ekspertlərin müstəqilliyinə və obyektivliyinə görə kəmiyyət ekspertizasının nəticələri daha düzgün hesab olunur və heç bir tərəfin narazılığı yoxdursa nəticə son qərar kimi qəbul edilir.

3.3 Alt trikotaj dəyişəklərdən olan aparılan keyfiyyət ekspertizalarının nəticələri.

Alt trikotaj dəyişəklərinin keyfiyyətinə nəzarət alış nümunəsinə, müqavilənin texniki şərtlərinə və hazırkı metodikaya uyğun aparılır. Məmulatla etalon nümunəyə və ya dublikat nümunəyə tam uyğun gəlməlidir. Tədqiq edilən məmulatın satış forması nümunəyə uyğun olmalı, onun üstündə dərin, kobud tikiş, ləkələr, yağ ləkəsi olmamalıdır. Cüt və ya kompleks şəkildə satılan məmulatlar ölçüsünə, naxışına, rənginə, toxunuşuna görə bir-birinə uyğun olmalıdır.

Məmulatın üzərində etikətlər olmalıdır. Etiketdə məmulatın adı,xam-

malın tərkibi, artikulu, ölçüsü, istehsalçı müəssisənin adı göstərilməlidir. Bundan əlavə məmulatın üzərində yuma, ütüləmə, təmizləmə şərtləri qeyd olunmalıdır.

Məmulatın keyfiyyəti yoxlanarkən lyuminised lampasından və əgər düzgün işıqlandırma yoxdursa təbii işıqdan istifadə etmək lazımdır. Əgər lazımi işıqlandırma yoxdursa yoxlamaya əcazə verilmir. Məmulata baxış xüsusi masaların üstündə aparılır. Onun səthi düz, açıq rəngdə olmalı və masa ilə ölçüyə malik olmalıdır ki, onun üstündə məmulatı tam açmaq mümkün olsun. Yoxlanılan məmulat yoxlanılacağı şəraitdə uyğunlaşdırılmalıdır, bunun üçün onu 48 saat saxladıqdan sonra yoxlayırlar. Məmulatdakı qüsurlar siqnal işarələri ilə qeyd olunur. Əgər lazım gələrsə fiziki mexaniki xassələri yoxlamaq üçün laboratoriya tədqiqatlarından istifadə etmək lazımdır.

Alt trikotaj dəyişəyindən olan xarici nöqsanları təyin etmək üçün həmin məmulatı götürüb onu masanın üstündə hazırlayıb üz tərəfinə baxırlar. Məmulatı ön hissədən soldan –sağa, yuxarıdan –aşağıya yoxlayırlar. Əgər düyməli məmulatlarda ekspertiza aparılırsa, ekspertiza zamanı məmulat ilk öncə düyməli sonra isə düyməsiz halda yoxlanılır. Xarici yoxlama zamanı olan nöqsanların miqdarı aşkar edilir. Polotnonun strukturunda gözə çarpan müxtəlif nöqsanlar olmamalıdır. Eləcə də rəngdə, naxışda, xarici görünüşündə və istismar müddətinə təsir edə bilən heç bir nöqsan olmamalıdır.

Tikilmənin keyfiyyəti: Qoşa detalların simmetrikliliyi, məmulatın sağ və sol tərəflərinin tikişlərinin və relyeflərinin simmetrikliliyi, onların məsafəsinin məmulatın ortasından və kənarlarından, ətəyindən, çiyin və boğaz tikişlərinin küncündən, yan tikişləri yoxlanılmalıdır. Detaiların rənginə,

naxışına, hörülmə sıxlığına, düzgün yığılmasını yoxlamaq üçün məmulatı elə qatlayırlar ki, detalları birləşdirən tikiş baxılan hissələrin ortasında yerləşsin.

Tikişlərin keyfiyyəti: Tikişlər səliqəli, düz və bərabər xətlə olmalıdır. Sapların qırılması və buraxılması olmamalı, tikiş saplarının ucu kəsilməlidir.

Polotnonun dartılmasına uyğun olan dartılmaya malik olmalıdır ki, tikişlər möşkəm olsun, bu da qol tikişlərinin uzununa istifadədə dartılmasını və yerini təmin etsin. Tikişlərin sonluğunun birləşməsi, tikişlərin eninə istiqamətdə dartılması ilə müəyyən edilir.

Alt trikotaj dəyişəklərinin əsasən xarici nöqsanlarına görə qiymətləndirilməsi daha çox üstünlük təşkil edir. Alt trikotaj mallarının nöqsanları :qeyri -istehsal xarakterli, xammal nöqsanları, daşınma, saxlanma zamanı yaranan nöqsanları aid edilir.

Ayrı –ayrı hallarda məmulatların laboratoriyada yoxlanılması zəruriyyəti meydana çıxır: parçanın çəkisi, lifin tərkibi, sapın nömrəsi, sıxlığı və digər mexaniki –fiziki göstəricilər yoxlanılır.

Laboratoriya üsulu məmulatın DÜİST və TŞ-in tələblərinə nə dərəcədə cavab verir.

Alt trikotaj dəyişəyinin fiziki –mexaniki xassələri yalnız işlədilən liflərin təbiətindən və bəzək əməliyyatlarının xarakterindən deyil, eyni zamanda quruluş xüsusiyyətindən asılıdır. Trikotaj polotnosunun xassələrini xarakterizə edən mühüm amillərə trikotajın sıxlığını, məsaməliyini, 1m² polotnosunun çəkisi, qalınlığını, uzanmasını, möhkəmliyini, sökülməsini, istilik və hava keçirməsini, optiki xassələrini və s. misal göstərmək olar.

Trikotajın sıxlığı üfüqi və şaquli xətt üzrə 50mm sahədə yerləşən il-

mələrin sayı ilə təyin edilir. Trikotaj polotnosunun sıxlığı bu cür saymaq yolu ilə standart və ya başqa trikotaj nümunələri ilə müqayisə etmək olar.

Trikotajın qalınlığı onun toxunmasından, ipliğin nömrəsindən və ya trikotajın sıxlığından asılıdır. Trikotaj polotnosunun qalınlığı xüsusi qalınlıq ölçən cihazla müəyyənləşdirilir və onun qalınlığını ölçərkən polotnonun hansı məqsəd üçün yararlı olduğunu təyin edirlər.

Trikotajın ilməvari quruluşu yalnız onun uzanmasını yox, yüksək elastikliyi təyin edir. Bu cür xassə trikotajın geyim və texniki məqsəd üçün əhəmiyyətini artırır. Əgər trikotaj polotnosuna yüklə təsir edən zaman onun uzanmasının bərpası müşahidə edilərsə, yük götürüldükdən sonra nümunələrdə yığılma prosesi gedir. Əgər malın keyfiyyətsizliyi aşkar edilmişsə bu ekspertiza aktında qeyd edilir: "İstehsalat qüsuru olduğu üçün mal müqavilənin texniki şərtlərinə uyğun deyil".

İstehsal nöqsanları ilə yanaşı, məmulatlarda müxtəlif xarakterli qüsurlar da ola bilər. İslanma halları, çirklənmə, müxtəlif dərəcəli sürtünmə, bütün bunlar saxlanma müddəti və nəqləmə zamanı yarana bilər. Belə hallarda yoxlanma təşkil edilir və mallar çox diqqətlə nəzərdən keçirilir.

Yoxlanma dəmiryol rəisi, sifarişçi təşkilat nümayəndələri və s. iştirak edir.

Ekspertə kommersiya aktı təqdim edilir. Buradakı qeydlərdə mal hansıdır, onun təsviri, sayı neçədir, yerlərin nömrələri, qüsuryaranma səbəbləri göstərilir.

Əgər mal alan onu dəmiryolundan kommersiya aktı tələb etmədən qəbul etmişsə, sifariş almış ekspert ekspertiza aparmaq hüququna malikdir.

Ekspertiza aktında kommersiya aktının olmaması qeyd edilir. Qüsurun miqdarı və dərəcəsi, keyfiyyət itkisi göstərilir.

İslanmış malların ekspertizası mallar qurudulduqdan sonra aparılır.

Dəst malların yoxlanılması zamanı keyfiyyət faizi ən böyük qüsurə görə bütün dəstə aid edilir. Malların üstündə olan nişanlarda ekspertiza aparan ekspertin şəxsi möhürü vurulmalı və keyfiyyət itkisi dərəcəsi qeyd edilməlidir.

3.4. Alt trikotaj dəyişəyində məhkəmə–hüquq orqanları və arbitraj komissiyalarının sifarişi əsasında aparılan ekspertizalar və onların nəticələri.

Ticarət sənaye palatası ekspertlərin iş təcrübəsində məhkəmə istintaq orqanlarının sifarişi ilə əmtəəşünaslıq ekspertizası cinayət və vətəndaş qanunvericiliyi üzrə əvvəlcədən aparılmış cinayət işlərini istintaq və məhkəmə araşdırmalarında öyrənilir. Öz mürəkkəbliyinə görə ekspertizanın xüsusi növü kimi seçilir. Məhkəməni bu işdə maraqlı olan tərəflər deyil, məhkəmə ekspertizası müstəntiq və ya dindirilmə aparan şəxs təyin edir. Ekspert aldığı sifarişdən sonra ekspertiza aparılır. Sifariş üçün nə əsas ola bilər. Məh-

kəmə təyin edilməsi və ya istintaq orqanlarının qərarları hansında ki, göstərməlidir:

1. Ekspertiza təyin etmək üçün əsas (hansı iş görə cinayətin qiymətləndirilməsi), ekspertiza aparın təşkilatın adı, istintaq obyektləri, ekspertlərin ixtiyarına buraxılmış materiallar, iş materiallarından aydın görünən və ekspertin baxış dərəcəsiindən çıxmayan, ekspertiza aparılmasını dəqiq göstərən məqsəd;

2. Verilən ekspertizanın aparılmasına görə maaşın ödənilməsi haqqında məktub cinayət və vətəndaş işləri üzrə şöbə müdiri, təşkilatın baş mühasibi və ya aparın hakim tərəfindən imzalanmalıdır.

Məhkəmə əmtəəşünaslıq ekspertizası adi ekspertizadan prinsipial surətdə ayrılır. İstintaq və məhkəmə üçün adi ekspertiza aktı sübüt mənbəyi kimi az əhəmiyyət kəsb edir və başqa sənədlər kateqoriyasına daxil edilir.

Məhkəmə əmtəəşünaslıq ekspertizası qanun normativlərinə görə aparılır. Ekspert öz adından, şəxsiliyinə əsaslanaraq apardığı araşdırmalara görə nəticə elan edir və həmin nəticəyə görə şəxsi məsuliyyət daşıyır.

Ekspert müstətiqin nə köməkçisi, nə də onun məsləhətçisi deyil

1. O, sənədlərlə tanış ola bilər, başqa materiallarla da, ancaq material toplamaq ekspertin funksiyasına daxil deyil. Şəxsən sınaq eksperiment, analiz, hesablama, çətin yoxlamaq, müqayisə etmək, laboratoriyadan istifadə səlahiyyətinə malikdir

2. Son nəticə verməkdən imtina edə bilər, əgər ekspertiza apardığı mallar lazımi dərəcədə hazırlanmamış, düzgün ekspertiza aparmaq üçün lazımi şərait yaradılmamışsa;

3. Dindirmədə iştirak edib dindirilənə suallar verə bilər, bu suallar ekspertizaya aid olmalıdır.

4. Çıxardığı nəticəyə müəyyən əlavələr edə bilər, eləcə də nəticə verməkdən imtina edə bilər. Əgər bunun üçün tutarlı səbəb varsa;

Əgər bir iş üzrə bir neçə ekspert çalışırsa, bu vaxt onlar bir yerdə müəyyən nəticəyə gələ bilərlər. Həmçinin bu iş üzrə çalışan bütün ekspertlər imzalamalı, eyni məsuliyyəti daşmalı. Ümumi nəticə ilə razılaşmayan ekspert imzadan imtina edərsə, bu vaxt o öz nəticəni ayrıca qeyd etməli və imzalamalı.

Məhkəmə əmtəəşünaslıq ekspertizasını apararkən ekspert aşağıdakıları qeyd edir və onlara xüsusi fikir verir.

Malın növü, artikulu, ölçüsü, malın keyfiyyətinin bağlı olduğu müqaviləyə uyğunluğu, malın təzə və ya yenilənmiş olmasını, malın istifadəsi ilə əlaqədar qiymətinin təyin edilməsi, preyskurant olunduğu, markalanmanın uyğunluğu, malın hazırlanması üsulları, qablaşdırmanın göstəricilərinə uyğunluğu və s.

Məhkəmə hüquq orqanları və arbitraj komissiyalarının sifarişi alt trikotaj dəyişəyinin ekspertizasını apararkən aşağıdakı hallara fikir verilir.

Belə ki, keyfiyyətsiz malın istehsalı, alver, oğurluq, istehlakçının aldanılması, məmumatın qiymətindəki fərqlər, trikotaj polotnalarında aşkar edilən ilmələrin, liflərin oğurluq halları və s. vəziyyətlərdə ekspert bu ekspertizanı aparır.

Əgər trikotaj məmumatında liflərin çatışmamazlığı halları aşkar edilibsə, onda ekspert trikotajın sıxlığını üfüqi və şaquli xətlə 50mm sahədə yerləşən ilmələrin sayı ilə təyin edir. Trikotajın sıxlığını eninə və uzununa hesabladıqdan sonra ilmə addımının ölçüsünü "A" və ilmə cərgəsinin hündürlüyünü "B" ilə təyin edir.

$$A = 50/P_{\text{ü}} \quad \text{və} \quad B = 50/P_{\text{ş}}$$

Burada, ilmə addımı həcmi ilmə cərgəsinin hündürlüyünə vurduqda nisbi ilmə sahəsi alınır, yəni AB . və sonda bu haqda ekspert öz fikrini yazılı və şifahi şəkildə qeyd edir.

Əgər məmulatın qiymətində fərqlər aşkar edilmişsə, onda ekspert müxtəlif ticarət şəbəkələrində olan təzə və köhnəlmiş həmin məmulatın qiymətləri ilə maraqlanır və ortaq məxrəcə gələrək məmulata qiymət verir.

Praktikada hətta belə bir hədisəni qeyd etmək yerinə düşərdi. Axtarırlarkən ölümdə günahlandırılan şəxsin evindən yun trikotaj kofta tapılır və zərərçəkənlərdən biri xəbər verir ki, koftanı cinayətkara o verib, çünki onu bıçaqla hədələyirmiş. Cinayətkar isə koftanı univərmaqdan aldığını söyləyirdi. Zərərçəkən özü isə anası toxuduğunu sübut etmək istəyirdi. Bu halda müstəqil bir obyekt kimi əmtəəşünas ekspert kimi şəxsin köməyi lazım gəlir və onun qarşısında sual qoyulur. Verilən köynək harada hazırlanıb? Artikulu, markasını, növünü təyin etməklə ekspert çətinlik çəkmədən koftanın əllə toxunulmasını sübut edir.

Ekspertlərin qarşısında ən çətin maneələrdən biridə geyinilmiş malların artikulunun təyin edilməsidir. Belə hallar olduqda lazımi istehsalat markasının olması lazım gəlir və bu zaman mal göndərənə mala işlənmiş materiallarla ölçünün artikulu təyin etmək məqsədə uyğundur. Əgər belə təyin olunmazsa, bu zaman kataloqlardan istifadə edilir. Onun oxşarlığı müəyyənləşdirilir.

Ekspertin aldığı nəticə "Ekspert nəticəsi" alınır, azad forma ilə sənədləşdirilir və 3 nömrəli akt formasına yazılır. Ekspert nəticəsi azad isbat növü hesab edilir.

Bir qayda olaraq vətəndaş işlərinin aparılması zamanı şifahi nəticə də verə bilər. Ancaq dediklərini məhkəmə protokoluna daxil etməli və ekspert

həmin protokola imza atmalıdır.

3.5. Alt trikotaj dəyişəyinin keyfiyyətinin itirilmə faizinin təyini üzrə aparılan ekspertizalar və nəticələrin təhlili.

Alt trikotaj dəyişəklərinin əsasən xarici nöqsanlarına görə qiymətləndirilməsi daha çox üstünlük təşkil edir. Alt trikotaj dəyişəyinin nöqsanları əsasən qeyri-istehsal xarakterli, xammal nöqsanlarına, daşınma və saxlanma zamanı yaranan nöqsanlara bölünür.

Alt trikotaj dəyişəyində rast gəlinən nöqsanları müxtəlif səbəblərdən əmələ gəlməklə aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. İpliğin və sapın aşağı keyfiyyətdə olması səbəbindən əmələ gələn nöqsanlar.

2. Trikotaj maşınlarının səlis /düzgün/ işləməməsi və iynələrin xarab olması nəticəsində əmələ gələn nöqsanlar.

3. Trikotaj polotnolarını biçən və məmulatı tikən zaman əmələ gələn nöqsanlar.

4. Trikotaj polotnolarının ağardılması və boyanması zamanı əmələ gələn nöqsanlar.

5. Trikotaj məmulatlarını arayışlandıran /bəzəyən/ zaman əmələ gələn nöqsanlar.

Trikotaj məmulatının zahiri qüsurları tətbiq olunmuş iplik və sapın qüsurlarından, məmulatın hörülməsindən və bəzək vurulmasından, yanlış biçilməsindən və tikilməsindən irəli gələ bilər. Bu qüsurlardan bəziləri yalnız məmulatın zahiri görünüşünü pozur, digərləri isə onun davamını və xidmət müddətini aşağı salır.

Trikotaj məmulatının zahiri görünüş qüsurlarından mühüm sayılanlardan bir neçəsini saymaq olar: Məmulatın normadan artıq qalın və nazik olması, bir sapın qırılmasından əmələ gələn naziklik, zebr zolaqları, sıx və seyrək düşən ilmə zolaqları, kirli zolaqlar, ilmə qaçması, yamaq, yalançı ilmələr, platir qüsuru, boyaq qüsuru, ləkə, tiftiksiz yerlər, kotel tikişinin düzgün olmaması və s.

Trikotaj məmulatında yoğun, yaxud əyri ipliklər, habelə zolaqlar, naxış pozğunluğu, ilmə yığılı və qara, yaxud mürəkkəb ləkələri olmamalıdır. Üst trikotajında ən çoxu 1,5sm yamağa yol verilə bilər. Üst trikotajının ayaq hissəsində və uzun qollarında 2sm-dən çox uzunluq fərqlərinə icazə verilmir.

Təklif olunan cədvəldə aktı yazmaq üçün nöqsanların təsnifatı verilib; onların xarici əlamətləri, yaranma səbəbləri, faizlə keyfiyyətinin itirilmə

miqdarı və s. Üst trikotajın keyfiyyətinin faizlə itirilmə cədvəli istiqamətvericidir.

Alt trikotaj dəyişəklərinin keyfiyyətinin faizlə itirilməsinin əsasında aşağıdakı prinsiplər qoyulmuşdur.

1. Alt trikotajın keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi zamanı keyfiyyətin faizlə itirilməsi onlarda olan qüsurla təyin edilir.

2. Alt trikotajın keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi daha qabarıq qüsurra görə aparılır.

3. Keyfiyyətin itirilmə ölçüsü qüsurun növündən və ifadə olunmasından asılıdır.

4. Cədvəldə təzə məmulatın keyfiyyətinin itirilməsi ölçüsü göstərilir.

Alt trikotaj dəyişəklərinin bir sıra daha çox yayılmış qüsurlarına əsasən keyfiyyət itkisi faizini aşağıdakı cədvəldə qısa izah edilmişdir.

Bütün bu göstəricilərlə yanaşı alt trikotaj dəyişəkləri standartın tələbinə uyğun saxlanmadıqda /saxlama rejimi pozulduqda/ və düzgün rəftar və istifadə etmədikdə istehlak xassələrini /keyfiyyətini/ əhəmiyyətli dərəcədə itirə bilər, hətta yararsız hala düşə bilər. Alt trikotaj dəyişəklərinin keyfiyyəti sənaye müəssisələrinin texniki nəzarət şöbəsi /TNŞ/ və topdan ticarət tərəfindən yoxlanılmasından asılı olmayaraq hökmən pərakəndə satışa buraxılmaqdan əvvəl yoxlanılmalıdır.

Adətən yoxlama zamanı nöqsanın xarakterinə görə məmulat sortlaşdırılır. Belə ki, 1-ci sorta DÜİST və TŞ-in normalarına tam uyğun gələn və yaxud hiss edilməyən nöqsanı olan, 2-ci sorta isə xarici görünüşündə 3-dən çox nöqsanı olmayan məmulatlar daxil edilir. Alt trikotaj dəyişəyinin

sortlaşdırılmasına aid DÜİST-də məmulatların 1-ci və 2-ci sortunda buraxıla bilən nöqsanlar və onların ölçüləri göstərilir. DÜİST-ə əsasən 3-dən artıq nöqsanı aşkar edilən məmulat çıxdaş (keyfiyyətsiz) hesab edilir. Dəst halında satılan və hər növ məmulatın sortu ayrılıqda yoxlanılır.

Məsələn; kostyumlarda pencək və şalvarın, qadın kostyumlarında jaket və yubkanın sortları ayrılıqda təyin edilir. Sortu təyin edən zaman nöqsanın məmulatın harasında yerləşməsinə (örtülü və ya açıq sahəsinə) diqqət yetirilir, 2-ci sort trikotaj məmulatı 1-ci sorta nisbətən 5% güzəştə satılır.

Çıxdaş edilmiş məmulat satışa buraxılmır, ancaq fabriyə – mal göndərənə qaytarılır.

3.6. İstifadə olunan normativ texniki sənədlərin siyahısı və təhlili.

Məmulatın keyfiyyətinə nəzarət etmək üçün standartlar və texniki şərtlər əsas sənəddir, buna görə də ticarət işçiləri (ekspert və başqaları) istehlak mallarının standartlaşdırılmasının elmi metodiki əsaslarını və təcrübəsini öyrənməli, normativ texniki sənədlərdən istifadə etməyi bacarmalıdırlar.

Normativ texniki sənədləri təhlil edərkən tələbələr adətən DÖST1.0-85 standartı üzrə kateqoriyalara görə normativ texniki sənədlər qrupunu və növlərə görə standart qruplarını öyrənirlər, DÖST1.2-85 və DÖST1.3-85 standartı üzrə standartın işarələri ilə tanış olurlar. Bundan sonra isə dövlət, sahə və respublikanın milli standart göstəricilərinin məzmunu və yerləşməsini öyrənirlər. İş zamanı eyni tərkibli mal qrupunun və konkret məh-

sul növünün standartları ilə tanışlıqla başlayırlar. Əsas standart növlərinin izahına və məzmununa olan tələblər əvvəlcədən DÖST 1.5-85 standartına əsasən öyrənilir. Sonra standartlar yığımı üzrə konkret dövlət, sahə və respublika standartları öyrənilir. Bütün işlər aşağıdakı formada qeydə alınır.

№	İşarəsi	Adlandırma	Növü	Təsdiq edən	Qəbul olma müddəti	Standartın bölünməsi

Ümumtexniki standartların öyrənilməsi zamanı əvvəlcə məmulatın keyfiyyəti üzrə əsas terminoloji standartlara (DÖST 15467-79, DÖST 16504-81, DÖST 27002-83) və məmulatın keyfiyyət göstəricilərinin adlarının seçilməsi üzrə standarta (DÖST 24886-81) baxılır.

Müxtəlif məhsullara, o cümlədən trikotaj mallarına standartlarla yanaşı texniki şərtlər də işlənib hazırlanır. Standartlardan fərqli olaraq texniki şərtlərin obyektinə çox dardır, onlar müvəqqəti istehsal olunan məmulatlara, yaxud kiçik partiya ilə istehsal edilən məmulatlar üçün hazırlana bilər. Azərbaycanda texniki şərtlər AZS 1.3-96 standartı əsasında hazırlanır və təsdiq olunur.

Texniki şərtləri onu işləyib hazırlayan müəssisə təsdiq edir. Texniki şərtlərin işarələnməsində sənədin indeksi (TSAZ), sənədin əslini saxlayan təşkilatın (müəssisənin) kodu (səkkiz işarə), sənədin qeydiyyat nömrəsi (üç işarə), təsdiq olunma ilini göstərən son iki işarə istifadə olunur. Məsələn; TSAZ 12439108-057-94.

Standartlar əhalinin tələbatına, respublikanın iqtisadiyyatına və mü-

dafiə qabiliyyətinə uyğunluğunu saxlaması üçün standartlar yenidən baxıla bilər.

- DÖST 10581-91. Trikotaj məmulatı. Markalanma, qablaşdırma və saxlanması.
- DÖST 4103-82. Trikotaj məmulatı. Keyfiyyətə nəzarət metodları.
- DÖST 1115-73. Alt trikotaj malları. Sortluluğun təyini.
- DÖST 22977-89. Trikotaj məmulatının hissələri. Terminlər və təyini.
- DÖST 17037-85. Trikotaj məmulatı. Terminlər və təyini.
- DÖST 20521-75. Trikotaj istehsalının texnologiyası. Terminlər və təyini.
- DÖST 20566-75. Alt trikotaj və toxuculuq ədədi məmulatı. Nümunənin götürülmə metodu və qəbulu qaydası.
- DÖST 24103-80. Trikotaj məmulatı. Terminlər və qüsurların təyini.
- DÖST 26623-85. Materiallar və trikotaj məmulatı. Xammalın miqdarı üzrə göstərilməsi.

3.7 Alt trikotaj dəyişəkləri üzrə aparılan sertifikatlaşdırma və onun nəticələrinin təhlili.

Məmulatın keyfiyyətinin yüksəldilməsi, əhalinin sağlamlığının, əmlakının, ətraf mühitin qorunması müasir şəraitdə dövlətin iqtisadi və siyasi sahədə apardığı işlərin vacib cəhətlərindəndir. Bu gün ticarətin sürətli inkişafı ümumi əmtəə mübadiləsində texniki cəhətdən mürəkkəb malların həcmnin artımı, istehsalçıların məhsulda keyfiyyətə və etibarlığa tələbkarlığının çoxalması, xammal ehtiyatının qorunması sahəsində fəaliyyətinin aktivləşməsi məmulatın keyfiyyəti üzrə mübarizəni ön plana çəkir.

Göstərilən amillərlə əlaqədar məmulatın sertifikatlaşdırılması həm daxili bazarda, həm də beynəlxalq ticarət münasibətlərində malların rəqa-

bət qabiliyyətini təmin edən vasitələrdən biridir.

Sertifikatlaşdırma üzrə işlər köhnə sovet məkanında yerləşən dövlətlərdə son illərdə başlanmışdır. 1993-cü ildə Milli sertifikatlaşdırma sistemi yaradıldı. Dövlətin Milli sertifikatlaşdırma sistemi İSO-BEK sənədlərinə, beynəlxalq İSO 9000-9001 seriyalı standartlara və hökumətlərarası sənədlərə istinad edilərkən mövcud olan beynəlxalq norma və qanunlar əsasında təşkil edilir.

Milli sertifikatlaşdırma sisteminin RS-001-93 rəhbəredici sənədində İSO/BEK-2 sənədinə və İSO 8402-86 beynəlxal standartına uyğun olan terminlər, onların tərifləri müəyyənləşdirilir.

Məmulat sertifikatlaşdırılarkən sertifikatlaşdırma üzrə orqan müsbət qərar qəbul edərsə, sifarişçiyə həmin məmulatı uyğunluq nişanı ilə nişanlamaq hüququ verən sertifikat /sertifikat lisenziyası/ verilir. Bu sənədin müddəti üç ildən çox olmamalıdır. Uyğunluq sertifikatı Dövlət Reestrində qeydiyyatdan keçməlidir. Uyğunluq nişanından istifadə qanunvericilikdə müdafiə olunur.

İstehlak olunan bütün əmtəələrlə yanaşı alt trikotaj malları da vətəndaşların sağlamlığı, həyatı, əmlakı və ekoloji təmizlik üzrə göstəricilərinə görə məcburi sertifikatlaşdırmadan keçməlidir. Məmulatın normativ sənədlərində və daşınması zamanı təhlükə ehtimalı olduqda sənədlər göstərilən tələbləri daxil etmək məqsədi ilə baxılmalıdır. Məcburi sertifikatlaşdırılmış məmulat Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq olunur və bütün məhsullarla birlikdə ildə bir dəfədən az olmamaq şərti ilə baxılır. Alt trikotaj məmulatının aşağıdakı hallarda realizasiyası qadağan edilir:

Sertifikatlaşdırmaya təqdim edilməmiş; normativ sənədlərin tələb-

lərinə və ya sertifikatlaşdırmanın digər tələblərinə uyğun olmadığına görə sertifikatlaşdırmadan keçməmişsə; uyğunluğu sertifikatlaşdırılmış tələblərə daha cavab vermirsə; sertifikatlaşmanın qüvvədə olduğu müddət qurtarmışsa;

Qanunsuz olaraq uyğunluq nişanı ilə nişanlanmış yaxud sertifikatlaşdırıldığı tələblərə cavab vermədiyi hallarda uyğunluq nişanı ilə nişanlanmış məmulatın ölkə ərazisində birbaşa təyinatı üzrə istifadə üçün pərakəndə satış müəssisələrinə və ya istehlakçılara realizə edilə bilməz.

Əgər digər ölkənin qanunvericiliyi yol verirsə, sahibkar məmulatın sertifikatlaşdırmadan keçməsinə təsdiq edən sənədlər olmadan onu Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənarında realizə edə bilər. Qanunvericilik aktları qadağan etməzsə, məmulat təyinatına uyğun olmayan digər məqsədlər üçün belə sənədlərsiz istifadə oluna bilər, lakin bu halda vətəndaşların həyatına, sağlamlığına vurulması ehtimalı istisna edilməməlidir.

Azərbaycan Respublikasında təyinatı üzrə birbaşa istifadə ediləcək üst trikotajın idxalına dair müqavilələr bağlanarkən onların şərtlərində məmulatın sertifikatlaşdırılmasını göstərən və Milli sertifikatlaşdırma orqanı tərəfindən tanınan sertifikatın olması nəzərdə tutulmalıdır. Alınmış Milli uyğunluq sertifikatları yaxud tanınmış xarici sertifikatlar və uyğunluq nişanları yük, gömrük deklarasiyası ilə birlikdə gömrükxana nəzarəti orqanına təqdim olunur və Azərbaycan Respublikası ərazisinə məmulatın gətirilməsinə icazə almaq üçün lazımı sənəd hesab olunur.

Nəticə və təkliflər.

Alt trikotaj dəyişəklərinin istehlak xassələrinin ekspertizası mövzusunda yazdığım magistr dissertasiyası olduqca aktual xarakter daşıyır. Çünki bu qrup mallar əhalinin daha çox tələbatı olan mal qruplarından sayılır.

Alt trikotaj dəyişəklərinin parçaya nisbətən daha çox müsbət xassələrə malik olduğuna görə əhali tərəfindən daha çox istehlak edilir. Trikotaj polotno və məmulatlarının istehsalı parçanın istehsalına nisbətən iqtisadi cəhətdən səmərəlidir. Çünki trikotaj maşınları toxuculuq dəzgahlarına nisbətəndaha məhsuldardır.

Alt trikotaj dəyişəkləri gözəl xarici görünüşə, yaxşı forma saxlama qabiliyyətinə malik olub insan bədəninə yaraşlıq verir. Hərəkətə mane

olmur, istifadəsi rahatdır, sürtünmələrə qarşı yüksək dərəcədə davamlıdır. Trikotaj məmulatı kifayət qədər dartınmaya və elastik xassəyə malik olduğu üçün hələlik onları parçadan olan eyni adlı məmulatlar əvəz edə bilər.

Bu mövzu ətrafında istifadə etdiyim məlumatlar yerli və xarici ədəbiyyatlardan istifadə edilmişdir və dəqiq, dolğun şəkildə əks olunmuş, geniş şəkildə təhlil olunmuşdur.

Trikotaj ilmələrinin alt trikotaj mallarının keyfiyyətinə təsirinin ekspertizası mövzusunda həsr olunmuş magistr dissertasiyasını yekunlaşdıraraq aşağıdakı təklifləri vermək olar:

1. Bazar iqtisadiyyatına keçid şəraiti ilə əlaqədar olaraq respublikamıza bir çox xarici ölkələrdən, həmçinin respulika daxilində yeni yaranmış müştərək müəssisələrdən, habelə özəl müəssisələrdən trikotaj malları daxil olur. Bu malların keyfiyyəti Dövlət Standartlaşdırma, metrolojiya və patent üzrə dövlət agentliyi tərəfindən yoxlanmalıdır. Lakin bu agentlik hələ də tam fəaliyyət göstərmədiyindən respublikanın daxili bazarında indi də keyfiyyətsiz, istehlak xassələri əhalinin tələbinə uyğun gəlməyən və həmçinin normativ texniki sənədlərin tələbinə uyğun gəlməyən trikotaj mallarına rast gəlmək olur. Respublikanın daxili bazarında keyfiyyətsiz alt trikotaj mallarına, o cümlədən cemper, sviter, jaket, jilet, puloverlərə rast gəlmək olur ki, onlar bir həftə geyildəikdən sonra onlarda pillinq əmələ gəlir, formasını itirir, boyağı birinci yumada solur, öz istehlak xassəsi etibarilə standart göstəricilərinə uyğun gəlmir. Bu halı aradan qaldırmaq üçün ekspert kadrları tərəfindən keyfiyyətə ciddi nəzarət edən mexaniki yaratmaq lazımdır.

2. Məlumdur ki, trikotaj polotnoları yüksək istilik saxlama xassələrinə malik olur. Bu onun məsaməli quruluşda olması ilə izah edilir. Ona

görə də təklif edirəm ki, qış üçün istifadə olunan trikotaj polotnolarının quruluş elementlərində elə dəyişiklik edilsin ki, bu onların digər xassələri ilə yanaşı məsaməliyini azaltmasın. Əvvəllər bir sıra öz quruluş elementləri ilə seçilən və bu cəhətdən daha sərfəli olan trikotaj məmulatları istehsal olunub, hansı ki son zamanlar bu trikotaj məmulatlarının istehsalı azalıb.

Bunun üçün təklif edərdim, müasir dəbə uyğunlaşdırılaraq həmin trikotaj məmulatlarının istehsalı artırılınsın

3. Məlumdur ki, trikotajın polotnosunun uzanmasına toxunmanın, sıxlığın və lifin növünün təsiri böyükdür. Ona görə də idman təyinatlı trikotaj polotnolarında hörülmə növünün seçilməsinin lifin xüsusilə yüksək həcmli sintetik ipliklərin tətbiq edilməsini məqsədə uyğun hesab edirəm.

4. Trikotaj polotnosunun quruluşunu xarakterizə edən nişanələrə tətbiq edilən sap və ipliğin nazikliyi, quruluşu, hörülmə növü, sıxlığı, qalınlığı, ilmə quruluşu, çəkisi, üz və astar tərəfin quruluşu sayılır. Bu xassə öz nöqtəsində istehlak xassələrinə təsir göstərir. Məsələn; ipliğin teksi onun giyiyenik xassələrinə, sıxlığı onun hava keçirməsinə təsir edir. Məsələn; trikotajın qalınlığını ölçərək onun hansı məqsədə yararlı olduğunu təyin etməklər. Ona görə istehlak xassələrini formalaşdıran amillərdən biri də quruluşdur. Təklif edirəm ki, trikotajın quruluşu birinci növbədə onun təyinatından asılı olaraq müəyyən edilsin .

5. Son zamanda respublikamızın ticarət şəbəkələrinə xarici ölkələrdən bir sıra keyfiyyətsiz mallar daxil olur. Belə ki, respublikada trikotaj məmulatının istehsalı çox aşağı olduğu üçün əhalinin trikotaj məmulatına olan tələbatı xaricdən gələn mallar hesabına ödənilir. Bunun üçün aşağıdakı qısa cədvələ nəzər salmaq.

2011-cü ilin yanvar-dekabr aylarında malların idxal və ixracına dair göstəricilər.

Cədvəl № 5.

Malın kodu	Malın adı	Ölçü vah.	İdxal		İxrac	
			Miq-darı	min, ABŞ \$-1	Miq-darı	min, ABŞ \$-1
600242	Toxunma əsaslı pambıq iplikdən trikotaj parçada	ton	0,8	3,5	--	--
610319	Kişilər üçün sair materiallardan trikotaj kostyumlar	ədəd	24,0	0,3	--	--
610343	Kişilər üçün sintetik sapan trikotaj şalvar, brici, şortlar	ədəd	123,0	1,0	--	--
610433	Qadınlar üçün sintetik sapan trikotaj jaket və blayzerlər	ədəd	17680,0	5,8	--	--
610441	Qadınlar üçün yun materialdan trikotaj paltarlar	ədəd	1720,0	2,1	--	--
610510	Kişilər üçün pambıq iplikdən trikotaj köynəklər	ədəd	684,0	16,8	--	--

Verilmiş cədvəldən görüldüyü kimi son zamanlar Azərbaycanda trikotaj mallarının istehsalı çox aşağı düşmüşdür. Buna görə də təklif edirəm ki, bu sahəyə kapital qoyuluşu artırılınsın, sahibkar diqqəti cəlb edilsin, trikotaj sənayesi daha da genişləndirilsin.

Ədəbiyyat.

1. Azərbaycanın statistik göstəriciləri, Bakı-2008
2. Azərbaycanın xarici ticarət əlaqələri. (statistik rəqəmlər). Bakı-2008
3. Ə.P.Həsənov, F.H.Ələsgərov və b. «Standarlaşdırma və məhsulun keyfiyyətinə nəzarət». Bakı-1975.
4. Ə.P.Həsənov, S.A.Salmanov. «Trikotaj malları». Bakı-1972.
5. Ə.P.Həsənov və b. «Qeyri-ərzaq malları əmtəəşünaslığı». Bakı-1987.
6. Ə.P.Həsənov, S.A.Salmanov. «Trikotaj mallarının xassələri və keyfiy-

- yətinə görə qəbulu». Bakı-1966
7. Ə.P.Həsənov, S.A.Salmanov. «Trikotaj mallarının çeşidi və preyskurantının quruluşu». Bakı-1966.
 8. Ə.P.Həsənov. «Trikotaj mallarının əmtəəşünaslığı». Bakı-1984. I və II hissə.
 9. Ə.P.Həsənov, S.B.Dadaşov, N.N.Həsənov, T.R.Osmanov. «Standartlaşdırmanın əsasları, metrologiya və məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi». Bakı-1992. I və II hissə.
 10. Ə.P.Həsənov, C.M.Vəliməmmədov, N.F.Alverdiyeva. «Məhkəmə istintaq orqanlarının sifarişi ilə aparılan ekspertizaya dair metodik göstəriş». Bakı-2000.
 11. Ə.P.Həsənov, C.M.Vəliməmmədov, T.R.Osmanov, N.N.Həsənov və b. «İstehlak mallarının ekspertizasının nəzəri əsasları». Bakı-2000.
 12. Ə.P.Həsənov, C.M.Vəliməmmədov, N.F.Alverdiyeva. «Trikotaj mallarının ekspertizasına dair metodik göstəriş». Bakı-1999.
 13. N.Məmmədov. «Sertifikatlaşdırmanın əsasları». Bakı-2000.
 14. P.Ə.Əzizbəyova. «Azərbaycan Tikililəri». Moskva-1971.
 15. «Trikotaj mallarının standartı». I hissə 1970, II hissə 1971.
 16. «Üst trikotaj mallarının preyskurantı». Moskva-1965.
 17. А.И.Разбаш и др. «Основы моделирования, конструирования и художественного оформления трикотажных изделий». Москва-1984.
 18. А.Б.Ковальский. «Испытание верхнего трикотажа на стирание» Москва-1964.
 19. С.Д.Бешелев. «Математико -статистические методы экспертных оценок». Москва-1980.

20. С.Д.Бешелев, Ф.Г.Гурвич. «Экспертные оценки». Москва. Наука 1973.
21. С.С.Палладов, Н.Г.Мохотина и др. «Ткани швейные, трикотажные, пушно-меховые товары».1962
22. «Справочник трикотажника». (Сахарная и др.). Москва-1975.
23. Д.И.Брозовский. « О номенклатуре потребительских свойств товаров и их стандартизации».
24. Е.А.Мирошников. «Современные методы оценки потребительных свойств товаров народного потребления». Москва-1975.
25. И.М.Лифиц и др. «Исследование непродовольственных товаров». Москва-1988.
26. И.М.Вольпер, А.Н.Гримм, В.Н.Зайцев и др. «Оргонолептические методы оценки продовольственных товаров». Москва-1967.
27. Г.Г.Никитенко. «Прогнозирование развития швейной и трикотажной промышленности». Москва-1990.
28. Г.Ф.Пугачевский, Б.Д.Самак. «Формирование ассортимента трикотажных товаров». Москва-1975.
29. Г.Ф.Пугачевский и др. «Товароведение промышленных товаров». Москва-1978.
30. Л.Г.Алексеева. «Совершенствование социальных условий на предприятиях швейно-трикотажного производства». Москва-1977.
31. Л.И.Гелман. «Контроль использования сырья в производстве верхнего трикотажа». Москва-1969.
32. Л.Ш.Лиходцевская, Ю.И.Соколова. «Совершенствование систе-

- мы оценок качества одежды». Москва-1981.
33. «Лабораторный практикум по технологии трикотажного производства» (Кудрявин, А.А., Поспелов, Е.П и др.) Москва-1979.
 34. Лабораторные и практические работы по товароведению: товары текстильные, швейные, трикотажные, кожевенно-обувные и пушно-меховые». Москва-1970.
 35. Л.Н.Флерова, Г.И.Сурикова «Материаловедение трикотажа» Москва-1972.
 36. М.А.Николаева. «Товарная экспертиза» Москва-1998.
 37. М.В.Федоров, Е.Е.Задесенин. «Экспертиза качества товаров» Москва-1984.
 38. М.Б.Ализаде и др.«Развитие трикотажной промышленности Азербайджана» Баку-1967.
 39. М.М.Дианин, Е.Г.Кушнир. «Современный ассортимент трикотажных товаров» Москва-1970.
 40. Н.М.Чечёткина, Т.И.Путилина, В.В.Горбунева «Товарная экспертиза» Ростов на-Дону-2000.
 41. П.И.Новодережкин и др. «Товары швейные и трикотажные» Учебник для товароведных факультетов экономических высших учебных заведений. Москва-1959.
 42. Т.Г.Богатырева и др. «Справочник товароведа непродовольственные товары» Москва-1988.
 43. Т.М.Поливанова «Трикотажные, галантерейные и парфюмерно-косметические товары: Товароведение» Москва. Экономика.1981
 44. Т.Е.Гусейнова и др. «Товароведение швейных и трикотажных то-

- варов» Москва-1991.
45. В.Г.Зайцев «Оценка качества промышленных товаров народного потребления» Москва-1974.
46. В.Г.Федко, А.И.Албеков «Маркировка и сертификация товаров и услуг». Ростов на-Дону-1997.
47. З.А.Торкунев «Испытания трикотажа» Москва-1985
48. П.А.Красовский, А.И.Ковалев, С.Г.Стрижков «Товар и его экспертиза»-М: Центр экономики и маркетинга-1999-240 с.
- 49 С.П.Валицкий, Е.Е.Задесенец и др. «Экспертиза потребительских свойств новых товаров»-М «Экономика»-1981-173 с.
- 50.Коммерческое товароведение и экспертиза (под. Ред. проф.Г.А.Васильева и проф.Н.А. Нагапетьяница-М.) «ЮНИПИ»-1997 г.
- 51.Сертификация происхождения товаров (методическое пособия-М) МВШЭ, МП-001-96, 1996 г.
- 52.Общие правила проведение экспертизы качества и количества товаров-М: МВВЭ-ПР-002-96, 1996.
- 53 .Правила проведения независимой экологической экспертизы-М: МВШЭ Пр-002-96,1996
- 54 .Порядок проведения экспертизы потребителских свойств новых видов товаров народного потребления . М-Издательство стандартов, 1977.
- 55 .Э.П.Райхман, Г.Г.Азгальдов «Экспертные методы в оценки качества товаров» М: «Экономика»-1974-149 с.

- 56 .Ю.Сомов, М.Федоров, «Потребительские качества промышленных изделий»-М: Издательство стандартов, 1969
- 57.О.Гомлина, И.Малевинская «Экспертиза потребительских свойств изделий, атестуемых на высшую категорию качества-труды ВНИИТЭ серия техническая эстетика вып.19 М, 1978.
- 58 .Методическое пособие по проведению экспертизы качества и количества Импортных изделий- М-1985.
- 59.Чечеткина Экспертиза качества товаров- «Экономика»- 1984.
- 60.М.Николаева «Товарная экспертиза» учебник для вуза- М: Деловая литература 1998-288 с.
- 61.Федоренко Пособие по товароведческим экспертизам-М: «Внешторг издат»- 1963.
- 62.Николаева М.А. «Товароведение потребительских товаров» Теоретические основы. Норма, 1997-283 с.
- 63.Инструкция о порядке проведения экспертизы товаров экспертными организациями системы торгово-промышленной палаты. Российской Федерац.
- 64.Шыеурдфлюэдфкэт рыйгйdfкэтэт бьвфашцыш рфййэтв Фяцкифнсфт Куызгидшлфыэтэт йфтггдфкэ- Ишятуьютшт иьддуеутш №47-1999
- 65.Сшввш руыфифе идфтлдфкэтэт ащкьф мц кулмшяшедцкшт мц щтдфкэт шыешафвц йфнвфдщфкэ. №22 Фяцки. Куызги.йфтггдфкэ –1999
- 66.Ыцрыгддфкэт (шждцкшт, чъвьцедцкшт) ыкешашлфедфжвэкэдьфыэ № 19, Фя.куыз йфтггг-Ишятуьютшт Иьддуеутш № 19,-И:-1998.

- 67.Нщчдфьфдфк рфййэत्वф тшкьфешм ыцтцв. Фя.куызги.йфтгтг.
Ишятуыьутшт иьддуеутш № 32 – И-2000.
- 68.Ешсфкце, ьшжце мц вшпцк тбм чшвьце йфнвфдфкэ. Фя.куызги.йфтгтг
Ишятуыьутшт иьддуеутш № 11, И:-1998.
- 69.Гусейнова Т.С. Товароведение швейных и трикотажных товаров,
Москва «Экономика»-1988 г.
- 70.Гусейнова Т.С. Товароведение швейных и трикотажных товаров,
Москва, Экономика-1987.
- 71.Ефхэнум Я.Б. «Екшлщцефо шыеурыфдэ» Ифлэ-1976.
- 72.Борисова Г.А. «Товароведение текстильных швейных, трикотажных и
пушно-меховых товаров» Москва, 1971 г.
- 73.Пугачевский Г.Ф. и др. «Товароведение промышленных товаров» М.
Экономика, 1969 г.
- 74.Пугачевский Г.Ф., Селак Б.Д. Формирование ассортимента
трикотажных товаров М. Экономика, 1975.
- 75.Насирова З.Г. Получение пневмопереплетных нитей и тканей из них. За
технический прогресс, Баку, 1977.
- 76.Месяченко В.Т. и Кокашинская В.И. Товароведение текстильных
товаров, М.Экономика, 1987, с415.
- 77.ГОСТ 18976-73. Ткани текстильные. Методы определение стойкости и
стиранию. М.1973, с5.

78.ГОСТ 3818-72. Ткани и штучные текстильные. Методы определения расправных характеристик при растяжении. М.. 1978, с33-39.

Алиев Самир Азер оглы

«Экспертиза некоторых потребительских свойств бельевых трикотажных изделий»

РЕЗЮМЕ

В работе исследованы некоторые потребительские свойства бельевых трикотажных изделий. В работе изучены не все свойства трикотажа, а лишь

только те, которые имеют наиболее важное значение при определении его качества или являются для него специфическими.

Aliyev Samir Azer oqlu

“Examination of certain consumer properties of knitted underwear products”

SUMMARY

In the paper some consumer properties linen jerseys. In work not all the properties of knitwear and onlu the ones that are most important in determining their quality or are specific for him.

**Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin
Magistratura Mərkəzinin magistrantı Əliyev
Samir Azər oğlunun “Trikotaj dəyişiklərinin
Bəzi istehlak xassələrinin ekspertizası” mövzusunda
yazdığı və magistr dissertasiya işinə**

RƏY

Dissertasiya işinin mövzusu olduqca aktual sayılır, çünki trikotaj dəyişikləri, parçadan olan dəyişikləri demək olar ki, tamamilə sıxışdırıb aradan çıxarmaqdadır, buna səbəb onların parçadan olan dəyişiklərə nisbətən bir çox üstünlüklərə malik olmasıdır. Belə ki, onlar yumşaq, elastik, dartıla bilən, insan bədənini bərabər sürətdə örtən, insanın hərəkətinə mane olmayan, qırıq əmələ

gətirməyən, dəridən ayrılan təri tez bir zamanda özünə şəkən, məsaməli, strukturlu olduğu üçün dəri vasitəsilə nəfəs almanı asanlaşdıran, yaxşı istilik saxlama qabiliyyətinə, həmçinin asan və tez yumaq üçün əlverişli sayılan cəhətlərə malikdir.

Dissertasiya işinin nəzəri hissəsində mövzunun aktuallığı, məqsəd və vəzifələri, tədqiqat obyektini, tədqiqat metodu, elmi yenilik, təcrübi əhəmiyyəti ətraflı verilir.

Dissertasiya işinin eksperimental hissəsində tədqiqat obyektinin seçilməsi və onun elmi cəhətdən əsaslandırılması, istehlak xassələrinin ekspertizasının tətbiqi metodları, eksperimentin planlaşdırılmasının riyazi statistik metodları təhlil olunur.

Dissertasiya işinin sonunda nəzəri və təcrübi əhəmiyyətə malik olan əməli təkliflər irəli sürülür.

Rəyin yekun hissəsində göstərmək lazımdır ki, iş aktual bir mövzuya həsr olunmuşdur, işdə olan elmi yenilik, onun təcrübi əhəmiyyəti, əməli təkliflərin nəzəri cəhətdən maraq doğurduğu dissertasiya işinin müdafiəyə buraxılmasına tam əsas verir.

Elmi rəhbər:

prof.Ə.P.Həsənov

**Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin
Magistratura Mərkəzinin magistrantı Əliyev
Samir Azər oğlunun “Trikotaj dəyişiklərinin
bəzi istehlak xassələrinin ekspertizası” mövzusunda
yazdığı və magistr dissertasiya işinə**

RƏY

Xarici rəyə təqdim olunmuş magistr dissertasiya işi olduqca maraqlı, aktual bir mövzuya həsr olunmuşdur. Trikotaj dəyişiklərinin bəzi istehlak xassələrinin ekspertizasını öyrənən müəllif çox haqlı olaraq dəyişiklər üçün olduqca böyük əhəmiyyətə malik olan istilik saxlama, hava və buxar keçirmə, hiqroskopiklik,

su çəkmə, toz götürmə, elektrik keçirmə xassələrinin öyrənilməsinə böyük üstünlük verir.

Dissertasiya işinin nəzəri hissəsində trikotaj dəyişiklərinin yuxarıda adları çəkilən istehlak xassələrinin öyrənilməsi, istehlak xassələrinin formalaşmasında rolu, trikotaj dəyişiklərin keyfiyyətinə verilən və s.ətraflı təhlil olunur.

Dissertasiya işinin eksperimental hissəsində tədqiqat obyektləri elmi cəhətdən əsaslandırılmış surətdə seçilir, istehlak xassələrinin ekspertizasının təyini metodları, işdə tətbiq olunan riyazi statistik metodlar işıqlandırılır.

Dissertasiya işinin sonrakı fəsilərində eksperimental hissənin nəticələri təhlil olunur, dissertasiya qarşısında qoyulmuş vəzifələr yerinə yetirilir.

Magistr dissertasiya işi, tam başa çatmış elmi-tədqiqat işidir, bu iş müasir tələblərə cavab verir, aktualdır, nəzəri və təcrübi əhəmiyyətə malikdir, bütün bu deyilənləri nəzərə alaraq onun müdafiəyə buraxılmasını məqsədəuyğun hesab etmək olar.

“İstehlak mallarının ekspertizası”

kafedrasının dosenti:

t.e.n.Babayev M.A.

